

La recepció de les literatures ibèriques a Estònia, Letònia i Lituània i les traduccions de les literatures del Bàltic oriental a l'Estat espanyol

Albert Lázaro-Tinaut

Traductor

Resum

La identitat nacional i cultural dels pobles estonià, letó i lituà contemporanis, dependents durant segles d'altres poders, no es va començar a definir fins a mitjan segle XIX. Aquesta circumstància històrica ha fet que els contactes entre les actuals repúbliques d'Estònia, Letònia i Lituània i la península Ibèrica siguin relativament recents, i no comencessin a desenvolupar-se fins a les primeres dècades del segle XX, quan tots tres Estats accediren a la independència després de la Primera Guerra Mundial. El coneixement de les literatures ibèriques a les tres repúbliques del Bàltic oriental va anar lligat a l'obertura a Occident d'aquests pobles, que se separaven de l'Imperi rus. Tanmateix, l'interès dels estonians, els letons i els lituans per les literatures castellana, catalana, gallega i basca supera amb escreix el que hi ha hagut entre nosaltres per les seves manifestacions literàries, com ho demostren les dades que s'aporten en aquest treball.

Paraules clau: repúbliques bàltiques, Estònia, Letònia, Lituània, literatura, traducció.

Abstract

The national and cultural identity of the contemporanean Estonian, Latvian and Lithuanian peoples, who depended on other powers for centuries, only began to show around the middle of the 19th century. This historical circumstance has caused the contacts between the republics of Estonia, Latvia and Lithuania and the Iberian Peninsula to be quite recent, and they didn't start to develop until the first few decades of the 20th century, when all three states became independent after the First World War. The knowledge about iberian literatures in the three western Baltic republics came together with the opening of these peoples, who parted with the Russian empire, to the western world. The interest of Estonians, Latvians and Lithuanians for the Castillian, Catalan, Galician and Basque also greatly surpasses the one we had for their literary work, as shown in the data of this work.

Key words: Baltic republics, Estonia, Latvia, Lithuania, literature, translation.

Sumari

Antecedents	La recepció de les literatures ibèriques a Lituània
La recepció de les literatures ibèriques a Estònia	La recepció de la literatura lituana a l'Estat espanyol
La recepció de la literatura estoniana a l'Estat espanyol	Cloenda
La recepció de les literatures ibèriques a Letònia	Agraïments
La recepció de la literatura letona a l'Estat espanyol	Bibliografia

Antecedents

Les relacions entre Espanya y les tres repúbliques del Bàltic oriental —Estònia, Letònia i Lituània— han sigut sempre escasses, evidentment per raons històriques. El fet que aquestes nacions haguessin estat sotmeses durant segles a altres estats (Alemanya, Dinamarca, Suècia, Polònia, Rússia) i, feta l'excepció de Lituània, que des del 1236 fins al 1795 havia constituït un Estat extens i força poderós (el Gran Ducat de Lituània),¹ només gaudissin d'independència durant el breu període comprès entre les dues guerres mundials (1920-1940), les ha fet pràcticament invisibles en el mapa polític d'Europa fins que, finalment, el 1990, després de l'esfondrament de l'Imperi soviètic, van poder reconstituir les seves institucions i la seva independència va ser reconeguda unànimement per la comunitat internacional. Ara, totes tres vénen a formar part de la Unió Europea, un esdeveniment transcendent que, sens dubte, aproparà les seves realitats —ben diferents totes tres, contràriament al que se sol pensar— a les nacions que en la terminologia política formaven allò que es coneixia com l'Occident.

La limitació d'aquestes relacions en el terreny polític i diplomàtic ha fet que els contactes culturals hagin estat també força inconsistents, almenys fins al darrer terç del segle xx. Cal dir, d'altra banda, que pel que fa a la recepció de les literatures corresponents, el balanç és molt desigual, ja que, com veurem tot seguit, les traduccions d'obres castellanques, catalanes i fins i tot gallegues i basques a l'estoniana, el letó i el lituà supera amb escreix les que s'han fet aquí a partir d'aquestes llengües.

Poca cosa es pot dir sobre les relacions culturals anteriors al segle xx, ja que van ser pràcticament inexistents o bé són del tot desconegudes. Tenim notícia de l'estada a Lituània d'un jurista i poeta aragonès, l'eclesialístic Pedro Ruiz de Moros (Petrus Royzius Maureus, Alcanyís c. 1505 – Vílnius, 1571) format a l'Estudi General de Lleida, que després va passar per Bolonya i Polònia, on va exercir una

1. L'Estat lituà, tanmateix, va estar lligat en alguns moments a les vicissituds de Polònia, país que exercí, des del Renaixement, amb la progressiva introducció del catolicisme par part de sacerdots polonesos, una influència cultural considerable a les terres lituanes (Dini, 1997: 299).

considerable influència política intercedint per l'accés al tron de Segimon II August, el qual, en agraïment, quan el 1551 es traslladà a VÍlnius el va incloure en el seu seguici, li assignà delicades missions diplomàtiques i li donà suport per instituir una acadèmia, que seria l'origen de la Universitat actual de la capital lituana. Va escriure poemes en llatí i en polonès, i alguns de macarrònics, en què barreja amb humor i ironia totes dues llengües (Ballester, 1997), i deixà unes *Decisiones de rebus in sacro auditorio Lithuanico ex appellatione iudicatis*, publicades a Cracòvia el 1563. L'escassa informació de què disposem sobre l'activitat d'aquest personatge a Lituània la devem quasi exclusivament a l'historiador italià Maurizio Fabbri (1995: 459-474).

Més coneguda és la peripècia de l'escriptor i diplomàtic andalús Àngel Ganivet (Granada, 1865 – Riga, 1898), el primer espanyol que es va interessar per les terres del nord d'Europa des que es va establir a l'Imperi rus per accomplir tasques diplomàtiques, de primer a Hèlsinki (1895-1898) i després a Riga, on se suïcidà ofegant-se a les aigües del riu Daugava. Encara que no va tenir gaire temps per identificar-se amb la cultura letona,² Ganivet va saber copsar amb força realisme i rara intuïció l'esperit d'aquelles terres i del món escandinau en un seguit d'articles publicats en el diari *El defensor de Granada* els anys 1896 i 1897, recollits pòstumament en els volums *Cartas finlandesas* (1899) i *Hombres del norte* (1905). Assegura Maurizio Fabbri (1995: 465) que aquests articles van representar «una contribució al coneixement i la difusió a Espanya de la cultura, el caràcter i els costums dels pobles de la vora del mar Bàltic», i afirma també que «gràcies a ells —i en aquest sentit podem estar d'acord amb Ortega³— els horitzons culturals hispànics es van dilatar excepcionalment i va ser possible establir amb les nacions del nord d'Europa, finalment descobertes, contactes directes, lliures de condicionaments intel·lectuals, polítics o religiosos».

Ganivet arribà a Riga, com a cònsol, l'agost de 1898, quan el govern espanyol clausurà el consolat d'Hèlsinki, i va viure en aquella ciutat bàltica poc més de tres mesos: se suïcidà el 30 de novembre, després d'assabentar-se que patia una malaltia incurable però, sobretot, víctima d'un desengany amorós que no superà; fets molt ben documentats pels seus biògrafs Roberto i Marjatta Wis (1988). D'aquest breu període es coneixen algunes cartes, esmentades per Javier Herrero (1967: 7-34), però encara inèdites, i un informe datat el 4 d'octubre, adreçat al Ministeri de Relacions Exteriors espanyol, titulat *Desde Riga. España y Rusia. Nuevos horizontes comerciales* —inclòs en les seves *Obras completas*

2. En aquell temps, a més de Finlàndia i Lituània, a la Rússia tsarista hi havia tres províncies anomenades pròpiament bàltiques: Estònia, Livònia i Curlàndia; Riga era la capital de Livònia, província a la qual pertanyia també Dorpat, l'actual Tartu estoniana, on començaven a despuntar els artífexs de l'anomenat «desvetllament nacional» estonià, gairebé contemporani de la nostra Renaixença, amb la qual té força punts en comú encara no suficientment estudiats.
3. Es refereix al pròleg de José Ortega y Gasset a l'edició conjunta de *Cartas finlandesas i Hombres del norte* publicada a Buenos Aires per Espasa-Calpe Argentina el 1940, on el pensador espanyol afirma textualment: «Retrayéndonos ahora a Ganivet y Unamuno en su órbita española, notemos la ampliación gigante que representan del horizonte ibérico. [...] Además fueron los primeros en penetrar más allá y tomar contacto directo con la obra de naciones del norte y centro de Europa».

(Ganivet, 1965, I: 956-965)—, en el qual, a més de suggeriments per a intensificar les exportacions espanyoles a Rússia i altres qüestions administratives, dóna curioses informacions sobre els hàbits i les preferències gastronòmiques de rusos, letons i finlandesos, sobre les condicions climàtiques d'aquelles terres i sobre altres detalls d'interès sociològic. Probablement, una cerca acurada entre els documents del llegat de Ganivet, dipositat pels seus hereus al Museo Casa de los Tiros de Granada, permetrà revelar altres detalls de la breu estada de l'escriptor a Riga.

Tampoc la presència de viatgers procedents de terres ibèriques en aquells països no està gaire documentada. Faré esment tan sols del ràpid pas per aquelles contrades de Jacint Verdager i Josep Pla. Verdager, pel maig de 1884, travessà Lituània (país que no esmenta, ja que el considera part de Rússia) anant cap a Sant Petersburg: «En gairebé totes les estacions d'aquest cantó de Rússia veiem gran bellugadissa de jueus, que van perduts d'una banda a l'altra, amb la maleta a la mà, rebujats per tothom. No n'hi ha cap que tinga les mans butllofades de treballar; tots viuen amb l'esquena dreta, comerciant amb los béns del pròxim. Aqueixa és la causa segona (la primera és més alta) del moviment antisemític de Rússia. ¡Pobra gent! [...] Kovno [en lituà, Kaunas] és la primera ciutat important que trobam. És capital de província i de 33.000 habitants, i està asseguda a la vora del riu Niemen [en lituà, Nemunas]. L'aspecte de la població té més d'estrany que de bonic i falaguer. A dues milles d'ella passaren lo Niemen les tropes franceses en 23 juny 1812. A l'altra banda del riu hi ha un serrat que en diuen encara 'La muntanya de Napoleon'» (Verdager, 2003: 94-95). Pla, per la seva banda, visità Riga el 1969, però només hi va veure allò que les autoritats soviètiques pretenien (i permetien) que s'hi veiés. En deixa constància a *Un creuer al nord d'Europa*. Pla no és ni tan sols conscient de la mena de llengua que parlen els letons: «Llegeixo els rètols de l'estació marítima. Són escrits en lletres llatines. Poc o molt les entenc. Aquí no parlen el rus. Parlen una llengua que sens dubte és algun dialecte eslau que escriuen amb caràcters llatins» (Pla, 1981: 202-207).

La recepció de les literatures ibèriques⁴ a Estònia

Dels tres estats del Bàltic oriental, Estònia és el primer (i fins ara l'únic) que ha introduït oficialment els estudis complets de Filologia Hispànica (en els nivells de llicenciatura, predoctorat i doctorat), que des del 1992 són presents a la Universitat de Tartu gràcies a la voluntat i la perseverança d'un dels intel·lectuals més influents en el panorama cultural estonià dels nostres dies: el poeta, assagista, comparativista, traductor i hispanista Jüri Talvet (Pärnu, 1945), titular de la càtedra de Literatura Comparada d'aquella mateixa universitat i impulsor també de diverses

4. Utilitzo el concepte d'«ibèric», recollint d'aquesta manera la proposta d'alguns iberistes per a referir-se a totes les cultures de la península Ibèrica; circumscriuré, però, aquest article únicament a les de l'Estat espanyol, excloent-ne, per tant, la portuguesa, a la qual faré alguna al·lusió de passada quan escaigui.

iniciatives d'intermediació entre les cultures estoniana, castellana, catalana i gallega. La tasca realitzada per Jüri Talvet inclou un recull exhaustiu de tot el que hi ha traduït a l'estonià de les literatures hispàniques, *El hispanismo en Estonia* (Talvet, 1993), instrument indispensable per a la construcció d'aquest panorama.

El fet que abans del segle xx les cultures hispàniques fossin del tot desconegudes a Estònia i a les altres dues repúbliques bàltiques (o, en tot cas, hi arribessin a través de traduccions al rus o a l'alemany), ho justifica Talvet (1993: 3-4) d'aquesta manera:

El relativo desconocimiento de la cultura española (e ibérica, en general) en nuestra región tiene sus explicaciones tanto históricas como geográficas. En primer lugar, la cultura nacional estonia (o finlandesa, letona o lituana), que tiene sus comienzos sólo en el siglo pasado [es refereix al s. xix], es tan joven que apenas podía poseer una tradición hispanista anterior. Durante muchos siglos estuvimos sometidos al poder político y a la influencia cultural de nuestros grandes vecinos: alemanes, rusos, suecos. Es natural que incluso cuando finalmente se produjo, a partir de mediados del siglo pasado, el despertar nacional y logramos nuestra independencia política, desprendiéndonos en 1920 del Imperio ruso, esto no pudiera significar una apertura inmediata a la cultura mundial en su totalidad. Nuestra propia cultura nacional tenía que madurar hasta poder mirar, gradualmente, por encima de las culturas vecinas, a otras áreas culturales no menos ricas, si bien más distanciadas. Y España, que se halla en el otro extremo de Europa, lógicamente no podía amanecer en el horizonte cultural estonio antes que Francia o Inglaterra.

Les primeres traduccions a l'estonià d'obres espanyoles van ser fetes a partir de terceres llengües, sobretot l'alemany i el rus. El 1915, l'eminent lingüista Johannes Aavik (1880-1973), que va ser el gran renovador de la llengua estoniana i qui fixà les normes gramaticals i ortogràfiques de l'estonià actual —tasca equiparable a la que pocs anys abans havia iniciat a Catalunya Pompeu Fabra— donava a conèixer en el seu llibre *Katsed ja näited* ('Assaigs i exemples') unes mostres de la prosa breu d'Emilia Pardo Bazán i de Vicente Blasco Ibáñez. Dos anys més tard, Karl Rumor (pseudònim de Karl Ast, 1886-1971) publicava a Tallinn un relat d'autor desconegut, traduït de l'alemany, amb el títol *Pedro Mari*, ambientat en la guerra del Francès.

Eren els anys que precediren la primera independència d'Estònia (reconeguda per l'armistici de Tartu el 2 de febrer de 1920, després d'una dura guerra contra l'aleshores incipient Exèrcit Roig i enmig de les turbulències d'una Europa que sortia de la Primera Guerra Mundial), durant els quals la intel·lectualitat estoniana començà a ordir el teixit social i cultural d'un Estat que gaudia per primera vegada en la seva història de la llibertat —paraula recurrent, sobretot en la poesia estoniana, des de mitjan segle xix—. Fou precisament en aquell període convuls quan un dels representants més destacats del moviment literari Noor Eesti ('La Jove Estònia'), Friedebert Tuglas (1886-1971), narrador i assagista, va recórrer Espanya i la va donar a conèixer als lectors estonians en el llibre *Teekond Hispaania* ('Un viatge a Espanya', 1918), el qual despertà un interès inusitat per aquella «ànima espanyola», en què es barregen cultura i folklore, literatura i «color local» i, sens dubte,

un excés de tòpics. Tot i que allò que despertà més interès en Tuglas quan va visitar Barcelona fou una *corrida*, també és cert que dedica alguns capítols del seu llibre a l'obra de Cervantes i als grans pintors espanyols, i que descobreix un personatge de la *bohemia* madrilenya que tothom considerava (i considera encara) alemany, rus o polonès, però que en realitat era d'origen estonià: Ernesto (Ernst) Bark, evocat per Alejandro Sawa (1910), esmentat per Azorín i Baroja, i convertit per Valle-Inclán en personatge de *Lucas de bohemia* amb el nom de Basilio Soulinake. Autor polifacètic i ideòleg socialista, Bark ha estat posteriorment objecte d'una tesi doctoral de l'alacantina Dolores Thion Soriano-Mollá (Universitat de París-Sorbona, 1995), de la qual resultà un estudi posterior (Thion Soriano-Mollá, 1998). Almenys una de les nombroses obres de Bark, *La santa Bohemia y otros artículos*, ha estat recuperada recentment (Bark, 1999), tot i que Gonzalo Santonja, en el pròleg, confón un cop més la seva procedència quan diu que queda «difusamente establecida la fecha y el lugar del nacimiento (Dorpat, Polonia, 1858)»; quan va aparèixer aquesta edició, tant Jüri Talvet (1985: 48-63; 1992: 55-70) com Dolores Thion Serrano-Mollá (1998: 15) havien establert perfectament que Bark va néixer a Kaava, domini parroquial de Laiuse, prop de Dorpat (la Tartu actual, llavors a la província russa de Livònia i ara a Estònia, i no a Polònia) el 23 de març de 1858. La data de la seva mort, a Madrid (24 d'octubre de 1922), ha estat definitivament establerta fa molt poc per Juan Manuel González Martel.

Amb tot, l'aportació més important a la difusió de les lletres hispàniques en estonià fou la traducció del *Quixot*. Primerament se'n publicaren adaptacions lliures i abreujades, traduïdes probablement de l'alemany. L'any 1900, per exemple, aparegué una versió molt lliure feta per Eduard Bornhöhe (1862-1923), un dels escriptors més destacats d'aquella època, autor de relats històrics i humorístics, el qual adaptà també a l'estonià el *Robinson Crusoe* i el *Reineke Fuchs* alemany. Més tard, en la dècada de 1920, es van publicar dues adaptacions més de l'obra màxima de Cervantes, una d'elles amb les cèlebres il·lustracions de Gustave Doré. La primera traducció autèntica i completa del *Quixot*, però, no arribà fins ben entrat el segle, i fou obra d'una dona polifacètica, Aita (Justa) Kurfeldt (Tallinn, 1901-1979); la primera part del *Teravmeelne hidalgo don Quijote la Mancha'st* es publicà a Tartu en dos volums, els anys 1939 i 1940, i es reedità dues vegades (1955 i 1987); la segona part, con veurem, aparegué el 1946. Aita Kurfeldt traduí també una altra obra cervantina, *El coloquio de los perros* (*Koerte kõnelus*, 1972), i publicà una interessant biografia de Cervantes (*Miguel de Cervantes Saavedra*, 1934), la seva única obra d'investigació literària, en la qual mostra el seu fervent amor per la cultura espanyola (utilitzà el pseudònim de Justa Kurfeldt per a signar les seves traduccions del castellà).

A la llista de traduccions d'Aita Kurfeld cal afegir, a més d'obres d'autors llatinoamericans (Gabriel García Márquez i Alejo Carpentier), d'expressió portuguesa (Eça de Queirós, Machado de Assís, Jorge Amado), francesa (Anatole France, Jules Verne, Romain Rolland), sueca (Selma Lagerlöf) i russa (Dostoievski, Tòlstoi i Xòlokhov), les d'altres escriptors espanyols: *Camino de perfección* (*Tee täiusele*, 1938), de Pío Baroja; *Tormenta de verano* (*Suvine äike*, 1967), de Juan García Hortelano; *Tirano banderas* (*Türann Banderas*, 1968), de Valle-Inclán; *Los sol-*

dados lloran de noche (*Sõdurid nutavad öösel*, 1971), d'Ana María Matute i *La desheredada* (*Osatu*, 1979), de Pérez Galdós.

Mentrestant, s'havien fet versions a l'estoniana d'altres obres de la literatura castellana. Se sap, per exemple, que durant la dècada de 1920 es van posar en escena algunes peces clàssiques, com ara *Fuenteovejuna*, de Lope de Vega, el 1923 (amb el curiós títol de *Naiste mäss*, és a dir, 'La rebel·lió de les dones'), i *La vida es sueño* i *La dama duende* de Calderón de la Barca, el 1924. Els textos d'aquestes versions, probablement traduïts de l'alemany, però, no s'han conservat, i ara per ara no ha estat possible esbrinar-ne els noms dels autors.

Sí que se sap, en canvi, que la primera traducció directa del castellà a l'estoniana fou *La barraca* (*Neetud maa*, 1934), de Vicente Blasco Ibáñez, obra d'Aleks Sepp (1895-1959), traductor també del portuguès i del francès, el qual publicà les versions de dues obres més d'aquest autor valencià, *Los muertos mandan* (*Surnud käsivad*, 1936) i *Cuentos valencianos* (*Valencia lood*, 1958). Va traduir també, el 1935, una obra de José María Carretero Novillo —més conegut pel pseudònim d'*El Caballero Audaz*, defensor acèrrim de la dictadura de Primo de Rivera i, més tard, adscrit als serveis de propaganda de l'exèrcit «nacional»—, *Saatusse vastus* (literalment 'La venjança del destí'), i un dels *Episodios nacionales* (*Vennatapu tallermaal*, 1938) de Pérez Galdós, concretament «La campaña del Maestrazgo». Abans de les versions de Sepp, ja havien estat publicades en estoniana dues novel·les completes de l'aleshores popularíssim Blasco Ibáñez, però traduïdes a partir de terceres llengües: *La bodega* (*Viinaladu*, 1911), en versió d'E. Reinthal, i *Sangre y arena* (*Areen*, 1930), adaptada per H. Agumees.

La Segona Guerra Mundial i la incorporació d'Estònia a la Unió Soviètica,⁵ el 1940, marquen un abans i un després no tan sols per a la cultura estoniana, per raons evidents, sinó també pel que fa a les traduccions, estretament controlades des d'aquell moment per la fèrria censura imposada des de Moscou. La pèrdua de la independència va fer que una part important de la intel·lectualitat estoniana emprengués el camí de l'exili i s'establís, sobretot, a Suècia, el Canadà i els Estats Units (que mai no van reconèixer l'annexió soviètica de les repúbliques bàltiques i mantingueren simbòlicament les representacions diplomàtiques de tots tres estats); d'altres no van poder o no van voler marxar a l'estranger: una part d'ells constituïren, en la mesura del possible, una certa resistència cultural interna, però n'hi hagué també que es van sotmetre, de bon grat o empesos per la por o la necessitat, al nou ordre polític.

El període estalinista (1940-1956) aturà pràcticament la producció literària al país (foren molt actius, en canvi, els escriptors exiliats, que establiren editorials estonianes tant a Suècia com a Amèrica del Nord) i les traduccions que no presentessin obres d'autors significats pel seu suport al règim soviètic o fossin d'escriptors de les «repúbliques germanes» que s'haguessin mantingut fidels al socia-

5. La situació en què es trobà Estònia després de la seva incorporació forçada a la Unió Soviètica és la mateixa en què es trobaren també les altres dues repúbliques bàltiques. Per a estalviar la reiteració en les precisions, cal que s'entengui aquest fet quan parli del mateix període respecte de Letònia i Lituània.

lisme real. Fins i tot, abans de l'arribada al poder de Khruixtxov, el fet d'intentar mantenir correspondència amb l'estranger era considerat un delictes. A partir del 1956, aquestes mesures es relaxaren, però fins al segon any del govern de Gorbatxov les trameses postals, tant epistolares com de periòdics i llibres, eren sistemàticament censurades, i moltes publicacions estrangeres eren retingudes sense cap explicació i conservades en «fons especials» a les grans biblioteques, l'accés als quals era força difícil, si no impossible.

Segons Jüri Talvet (1993: 9), en el període 1940-1968 es publicaren a Estònia (en estonià) 1.019 traduccions de literatura russa, 241 de les literatures dels altres pobles soviètics i 819 de les del «món occidental»: 85 de la nord-americana, 88 de l'anglesa, 119 de la francesa, 120 de l'alemanya i moltes menys de les altres literatures; de les hispàniques només es van fer 8 traduccions. No tota la literatura occidental, però, va ser considerada «decadent»: se salvaren els grans clàssics i els representants de les «cultures revolucionàries, progressistes i democràtiques»; d'altra banda, eren vistes amb bons ulls les cultures del Tercer Món, ja que la Unió Soviètica volia preservar la seva imatge de «defensora dels pobles explotats i oprimits».

La manca de traductors impedió que es fessin, en aquell període, gaires versions a l'estonià dels grans clàssics de la literatura castellana, que, en canvi, van ser àmpliament divulgats en rus. El fet que Aita Kurfeldt no marxés a l'exili va permetre que acabés de traduir la segona part del *Quixot*, que es publicà, també en dos volums, els anys 1946 i 1947: l'obra més universal de la literatura en llengua castellana es podia, per fi, llegir íntegrament en estonià. Tot i que aquesta segona part anava acompanyada d'un comentari de caire estalinista, cal dir que la versió d'Aita Kurfeldt ha estat considerada una obra mestra de la traducció i ocupa un lloc destacat entre les versions a l'estonià dels monuments de la literatura universal.

Els anys 1951 i 1952 es van representar als teatres estonians versions, fetes a partir del rus o de l'alemany, d'*El maestro del danzar (Tantsuõpetaja)* i *El perro del hortelano (Koer heintel)*, de Lope de Vega, i *No hay burlas con el amor (Armastusega ei tehta nalja)* i *La dama duende (Nähtamatu daam)*, de Calderón de la Barca; però les traduccions d'aquestes peces dramàtiques mai no es van publicar com a textos literaris. El 1962, en canvi, es publicà *La estrella de Sevilla (Sevilla täht)*, obra atribuïda també a Lope de Vega, en una esplèndida versió —en la qual es respecten escrupolosament tant els metres com les formes poètiques de l'original— d'Ain Kaalep (Tartu, 1926), una de les veus més destacades de la poesia estoniana contemporània i de la traducció poètica i, alhora, un dels intel·lectuals més prestigiosos, que podríem considerar el primer hispanista (i també catalanòfil, com veurem més endavant) de l'Estònia de la postguerra. Home extraordinàriament rigorós pel que fa a la traducció en vers, i teòric de la traducció, Kaalep ha dedicat els millors anys de la seva vida no tan sols a la producció de la seva obra poètica, sinó també a la recreació en llengua estoniana d'obres poètiques clàssiques i modernes de les més diverses cultures europees, americanes, africanes i asiàtiques, moltes de les quals estan recollides en el volum *Peegelmaastikud* ('Paisatges al mirall', 1980).

Cal destacar que Ain Kaalep, juntament amb un professor anglès de la Universitat de Tartu, Arthur-Robert Hone (l'únic professor estranger en aquella

universitat, excepció afavorida per la seva ideologia esquerrana) van ser, sense proposar-s'ho, els qui van obrir les portes als estudis hispànics a Estònia. Llicenciat en Filologia Romànica per la Universitat de Cambridge, bon coneixedor tant de la llengua com de la literatura espanyoles i home a qui atreien, a més, les filosofies orientals, Hone engrescà un grup d'estudiants de filologia a estudiar l'espanyol i a interessar-se, sobretot, pels clàssics castellans del Segle d'Or. Durant molts anys, fins a la seva mort sobtada el 1972, donà classes optatives de castellà, i fou precisament un dels seus darrers alumnes, Jüri Talvet, qui assumí personalment la tasca de divulgar els estudis hispànics i qui els introduí oficialment a la Universitat de Tartu a partir del curs 1992-1993, quan Estònia ja havia recuperat la seva independència.

Diu Talvet (1993: 12) que en aquells anys l'hispanisme s'orientava sobretot cap a les cultures llatinoamericanes, fet que es correspon, lògicament, amb els interessos polítics de les autoritats soviètiques envers els pobles on podien introduir amb més facilitat els seus fonaments ideològics. Els escassos coneixedors de les cultures i les llengües romàniques, per tant, estaven dedicats bàsicament a difondre les obres procedents d'aquelles àrees geogràfiques que posaven més de manifest la situació social dels països respectius, sotmesos directament o indirectament al colonialisme europeu o nord-americà. Evidentment, aquesta situació no afectava únicament Estònia, sinó que era comuna a totes les repúbliques que formaven l'URSS. No cal dir que, en aquest context, la literatura cubana tenia un lloc de privilegi.

Les literatures ibèriques, tot i quedar una mica relegades, encara trobaven esclertes tant a les revistes literàries com a les editorials. Jaan Kaplinski (Tartu, 1941), l'intel·lectual i poeta més destacat i reconegut internacionalment de l'Estònia dels nostres dies, va traduir, amb l'ajut d'Ain Kaalep, alguns fragments del *Poema de mio Cid* (*Laul minu Cidist*) que foren inclosos en una antologia de la literatura medieval (1962). De Kaalep és també la traducció d'un recull de poemes de Federico García Lorca, *Kaneelist torn* (literalment, 'La torre de canyella', 1966; segona edició, ampliada, amb el títol *Mu kâtes põleb tuli*, literalment, 'A les meves mans crema el foc', 1997), un poeta que amb les seves imatges surrealistes i la seva filosofia teluricoexistencial es convertí en un important —i tardà— vehicle per a la introducció dels corrents avantguardistes europeus en la poesia estoniana (Talvet, 1993: 13), als quals havia estat tancada durant molts anys per obra de la censura oficial. Un efecte semblant tindrien, el 1973, les versions que va fer Kaalep de la poesia de Fernando Pessoa.

A partir de la dècada de 1970, les condicions polítiques van permetre una certa autonomia respecte dels «models russos» tant en la producció literària com en les traduccions (fins aleshores no havia estat possible traduir cap obra estrangera a la llengua d'una república soviètica si abans no s'havia publicat en rus); tot i l'intent de Brezhnev d'endurir la dictadura i tornar, d'alguna manera, a alguns postulats estalinistes, la societat soviètica i la seva consciència col·lectiva, molt més madura i acostumada al moderat liberalisme de què havia gaudit en els anys anteriors, es va resistir a acceptar el pas enrere. L'hispanisme se'n beneficià a bastament, i fou positiu, d'altra banda, el fet que arribessin amb més facilitat llibres espanyols, bé

a través de les biblioteques, bé per correu particular, tot i que persistien els «fons especials» de les biblioteques estatals on encara eren enclaustrades moltes publicacions procedents de l'estranger. L'incipient ensenyament de la llengua castellana, tant a Tartu com a Tallinn, va fer que augmentés l'interès per les literatures hispàniques, i en aquest sentit fou transcendental la publicació, el 1983, del primer diccionari espanyol-estonià (*Hispaania-eesti sõnaraamat*), fruit d'una tasca ímprobe i encara no prou reconeguda d'un grup de deixebles de l'esmentat professor anglès Arthur-Robert Hone: Imbi-Reet Kaasik, Rina Ombudo, Ilmar Sulsenberg i Jüri Talvet. El diccionari invers, estonià-espanyol (*Eesti-hispaania sõnaraamat*), quedà aturat després de la mort del seu autor, Kaarel Peerna, el 1987, i no fou publicat fins al 1994. A aquestes obres lèxiques caldria afegir un petit diccionari de butxaca *Eesti-hispaania / Estonio-español*, obra de Margus Ott (1996), i una guia de conversa *Eesti-hispaania / Estoniano-español* redactada per Antonio Villacís i Margareta de Villacís (1994).

Tornant a les traduccions, cal referir-se a l'extraordinària tasca feta des de la dècada de 1970 per Jüri Talvet, el qual, animat per Kaalep i Hone, començà publicant articles i versions de petites peces narratives i poètiques a la revista *Noorus*, i passà tot seguit a ocupar-se de traduccions de més volada, en col·laboració amb Ain Kaalep, com ara la d'una antologia de Salvador Espriu, *Labürindi lõpp (Final del laberint)*, 1977), la primera versió feta del català a l'estonia, i la d'un recull de poemes Vicente Aleixandre, *Südamel ajalugu (Historia del corazón)*, 1978).

Nomenat professor de Literatura Comparada a la Universitat de Tartu el 1974, Talvet preparà la seva tesi doctoral sobre la literatura picaresca espanyola i el *Guzmán de Alfarache*, que defensà el 1981 a la Universitat de Leningrad (avui Sant Petersburg) sota la direcció de l'eminent hispanista rus Zakarias Plavskin. Aprofità per completar aquesta tasca una llarga estada a Cuba, els anys 1979 i 1980, la qual li va permetre d'establir relació per primera vegada amb el món hispanoparlant; fins al 1985, però, no va poder visitar Espanya, viatge que va aprofitar per establir un breu contacte amb Catalunya i del qual va sortir el seu primer llibre, *Teekond Hispaaniasse* ('Un viatge a Espanya', títol que pren de l'obra de Tuglas esmentada més amunt), publicat el mateix any. A partir d'aquest contacte directe amb la realitat espanyola, i també amb el «fet diferencial» català, inicià una tasca ininterrompuda de traduccions, articles, pròlegs a d'altres traduccions del castellà, etc., que compaginà amb la seva producció com a poeta i assagista i amb la seva tasca de professor universitari (i ja catedràtic de Literatura Comparada des del 1992). Són nombrosíssimes les seves versions d'obres, contes i poemes de les literatures espanyola, catalana, gallega i llatinoamericana que ha publicat els darrers trenta anys tant en revistes com en forma de llibre, de manera que només afegiré a les esmentades abans les més importants, limitades a la literatura espanyola: *Gregeriid (Greguerías)*, 1974) de Ramón Gómez de la Serna; *Õppematerjale väliskirjandusest. Klassikaline hispaania luule* (selecció de poesia medieval espanyola, en col·laboració amb A.-R. Hone, 1978; segona edició revisada i ampliada, amb el títol *Keskaja hispaania luule / Poesía medieval española*, 1998); *Valik luulet (Poesía escogida)*, 1987), de Francisco de Quevedo; *Tormese Lazarillo elukäik, tema õnnetud ja õnnelikud juhtumised (La vida de Lazarillo de Tormes, y de sus fortunas y adversidades)*,

1983); *Käsioraakel ja arukuse kunst* (*Oráculo manual y arte de prudencia*, 1993), de Baltasar Gracián; *Elu on unenägu* (*La vida es sueño*, 1999), de Pedro Calderón de la Barca, i *In hoc signo vinces* (2001), un recull d'aforismes del poeta valencià Josep Carles Laínez.

Camilo José Cela és present a Estònia amb dues traduccions: *Apelsin on talvine vili* (*La naranja es una fruta de invierno*, recull de set contes en versió d'Ott Ojamaa i Ants Viir, 1977) i *La colmena* (*Taru*, traduïda per Inna Kustavus, 1987), totes dues traduccions prologades per Jüri Talvet. I. Kustavus ha traduït també *La sombra del ciprés es alargada* (*Küpressil on kitsas vari*, 1991), de Miguel Delibes.

També mereix atenció la tasca d'altres traductors de literatura espanyola a l'estoniana:

Ruth Lias (Tartu, 1926) ha traduït, a més de diverses obres d'autors llatinoamericans (com ara Borges, García Márquez i Vargas Llosa, entre d'altres), *Abel Sánchez* (1989), de Miguel de Unamuno; *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos* (*Inimeste ja rahvaste traagilisest elutundest*, 1996), també d'Unamuno; *La rebelión de las masas* (*Masside mäss*, obra publicada en dues parts a la revista *Akadeemia*, 1991-1992, i posteriorment, el 2002, en forma de llibre), d'Ortega y Gasset; *El sombrero de tres picos* (*Kolmnurkkübar*, 2001), de Pedro Antonio de Alarcón, i *Sonatas* (*Sonaadid*, 2002), de Valle-Inclán.

Asta Põldmäe (Puurmani, 1944) ha traduït *Elizabide el vagabundo* (*Vagabund Elizabide*, en col·laboració amb Jüri Talvet, 1979), un recull de catorze contes de Pío Baroja; *Confesiones de un pequeño filósofo* (*Väikese filosoofi pihtimused*, en col·laboració amb Tiiu Põder, 1980), d'Azorín; *Platero y yo* (*Platero ja mina*, 1989), de Juan Ramón Jiménez, i *El Greco*, de Ramón Gómez de la Serna (en col·laboració amb Ain Kaalep, 1990).

Marin Möttus, llicenciada en Filologia Estoniana i Literatura a la Universitat de Tartu, que després completà els seus estudis a la Universitat Complutense i a l'Escola Diplomàtica de Madrid —actualment és secretària de l'Ambaixada d'Estònia a Espanya—, també ha traduït algunes obres de literatura llatinoamericana i dues, fins ara, d'autors espanyols: *Bella y oscura* (*Hurm ja pimedus*, 1996), de Rosa Montero, i *Corazón tan blanco* (*Nii valge süda*, 2002), de Javier Marías.

Per a completar la llista d'obres de la literatura castellana traduïdes a Estònia cal esmentar *La resaca* (*Mõõn*, 1974), de Juan Goytisolo, en versió de Tatjana Hallap, traductora també de literatura llatinoamericana (Neruda) i francesa (Voltaire, Molière i Sartre, entre d'altres), i *El Sur* i *Bene* (*Lõunas. Bene*), dues novel·les d'Adelaida García Morales traduïdes per Lembit Liivak el 1998. A més, la revista literària més important d'Estònia, *Looming*, dedicà un número extraordinari (6, 1998) a la literatura espanyola contemporània, en la preparació del qual van intervenir el poeta granadí Antonio Carvajal i el seu col·lega de la Universitat de Granada el semiòleg Manuel Cáceres Sánchez (que fou professor de Filologia Hispànica a la Universitat de Tartu en el període 2000-2002). Hi apareixen: un

panorama de la poesia espanyola entre el 1977 i el 1997 escrit per Carvajal; un altre sobre la narrativa breu, per Juan Ramón Torregrosa; un assaig sobre el teatre espanyol del segle xx, per Jüri Talvet, i alguns contes de Luis Mateo Díez, José María Merino, Juan Eduardo Zúñiga, Javier Marías i Manuel Rivas (traduïts per Marin Mõttus, Tiiu Põder, Asta Põldmäe i Klaarika Kaldjärv), i poemes de Jenaro Talens, Diego Jesús Jiménez, Antonio Carvajal, Antonio Piedra, Jesús Munárriz i Francisco Castaño (en versions d'Ain Kaalep, Jüri Talvet, Asta Põldmäe i Tiiu Põder).

Pel que fa a la catalanística, i tot i que les contribucions encara són escasses, cal que destaquem la selecció de l'obra poètica de Salvador Espriu a què he fet referència abans, *Labürindi lõpp (Final del laberint)*, traduïda per Ain Kaalep i Jüri Talvet i publicada el 1977 dins la popularíssima col·lecció «Loomingu» Raamatukogu de l'editorial Perioodika de Tallinn, amb una tirada de... 22.000 exemplars! Una tria bilingüe de 19 poemes d'aquesta selecció —feta per Joan-Francesc Ainaud i Escudero i per mi mateix—, il·lustrada amb 10 gravats de l'artista estonià Lembit Karu (gravats inspirats en els poemes de l'esmentada edició de 1977, que l'artista va fer espontàniament i va regalar a J. Talvet en prova d'agraïment pel plaer estètic que li havien produït), va ser publicada el 1994 per la Generalitat de Catalunya amb el títol *Mere ääres mul oli kodu... / Ran de la mar tenia una casa...*, precedida de sengles presentacions dels presidents de la Generalitat, Jordi Pujol, i de la República d'Estònia, Lennart Meri, i d'un prefaci de Jüri Talvet.

D'altra banda, el 1985 es publicà pòstumament (poques setmanes després de la mort del traductor) una selecció de divuit rondalles catalanes extretes de la *Rondallística* de Joan Amades i traduïdes per un altre dels grans intel·lectuals estonians contemporanis, Uku Masing, amb el títol *Paadimehe tõed (Les veritats del barquer)*. Cal dir que Uku Masing (1909-1985), poeta, filòsof, teòleg, filòleg i orientalista, fou un autèntic humanista en el sentit renaixentista del terme, i que la seva magna obra va des de l'exegesi bíblica fins a innombrables traduccions de les llengües més diverses: l'àrab, l'hebreu, el persi, l'amhàric, diverses llengües túrquiques de l'Àsia central i algunes de l'Índia... Entre els textos que va traduir directament a l'estonià hi ha obres de Rabindranath Tagore i d'Omar Khayyam, haikus japonesos, una versió completa del Nou Testament, etc. Davant del dubte que Masing hagués traduït les rondalles directament del català, l'any passat la catalana Susanna Biosca, filòloga estoniana resident a Tallinn, va fer una acurada comparació dels textos i va poder constatar l'exactitud i la fidelitat de les versions; jo mateix puc donar fe que Masing es va basar en els textos catalans, perquè em vaig ocupar de fer-li arribar, a través de Jüri Talvet, un volum de la *Rondallística* de J. Amades pel qual s'havia interessat.

He de fer esment també d'un parell de revistes que han publicat traduccions de literatura catalana. D'una banda, el núm. 11 (novembre de 1992) de la revista literària *Vikerkaar*, de Tallinn, on Jüri Talvet presenta, en traduccions seves, un «Katalaani bukett» que comprèn poemes de J. V. Foix, Joan Salvat-Papasseit, Pere Quart, Salvador Espriu, Joan Vinyoli, Narcís Comadira, Pere Gimferrer i Antoni Tàpies-Barba, i dos fragments en prosa, l'un de *La meva Cristina i altres contes*, de Mercè Rodoreda, i l'altre de *Cròniques de la veritat oculta*, de Pere Calders. A aquest recull segueix un article del mateix J. Talvet: «Kataloonia ja Eesti: (peami-

selt) kirjanduslikke võrdlusi», que posteriorment, traduït al català («Catalunya i Estònia: comparacions (sobretot) literàries»), va aparèixer a la *Revista de Catalunya* (núm. 74, maig de 1993). D'altra banda, el núm. 10, volum de l'any 1998, de la prestigiosa revista *Akadeemia*, publicada a Tartu, inclou la versió estoniana, feta per Ain Kaalep, de l'«Any mil» («Aasta 1000») d'Àngel Guimerà.

Akadeemia, a més, ha presentat en les seves pàgines unes mostres de la literatura basca. En el número 2 del volum de l'any 2000, apareixen una introducció a les lletres basques, per Ibon Sarasola, i un panorama de la narrativa contemporània basca, per la donostiarra Elisa Martínez de Marañón, la primera ibèrica que es va llicenciar en filologia estoniana (a la Universitat de Tartu, el 2002). En el mateix número d'*Akadeemia* hi ha tres poemes de Bernardo Atxaga traduïts per Ain Kaalep.

Darrerament, Jüri Talvet ha donat a conèixer al públic estonià les primeres traduccions de la literatura gallega. En el número 3 del volum de 2002 d'*Akadeemia*, i precedits per una entrevista de Talvet al seu col·lega Arturo Casas Vales, de la Universitat de Santiago de Compostel·la, en què es posen de manifest diversos aspectes històrics i contemporanis de la cultura gallega, apareixen les versions estonianes, fetes per J. Talvet, d'alguns poemes de Xosé María Álvarez Cáccamo, Chus Pato i Emma Couceiro, i el relat «Chaque mate», del llibre *Crónica de nós*, de X. Luis Méndez Ferrín. Les pàgines gallegues d'aquest número d'*Akadeemia* inclouen tres il·lustracions originals i fetes expressament per a aquesta revista per l'artista gallec Xulio Maside.

Les cultures i societats perifèriques de l'Estat espanyol han estat sovint presents també en alguns articles de Jüri Talvet, com ara «Baskid, katalaanid, eestlased» («Bascos, catalans, estonians», a *Akadeemia*, Tartu, 5, 1990), «Galeegi, baski ja katalaani päike tõuseb» («S'encela el sol dels gallecs, els bascos i els catalans», a *Eesti Päevaleht*, Tallinn, 13 d'abril de 2003), i en alguns capítols dels seus llibres d'assaig *Teekond Hispaaniasse* ('Un viatge a Espanya', 1985), *Hispaaniast Ameerikasse* ('D'Espanya a Amèrica', 1992) i *Hispaania vaim* ('L'esperit espanyol', 1995).

És important assenyalar, finalment, que tant Ain Kaalep com Jüri Talvet han publicat sempre les seves traduccions (i algunes versions d'altres traductors de literatura hispànica) acompanyades de pròlegs o postfacis en els quals se situa l'obra i el seu autor en el context literari de la seva època, i que en conjunt aquests rigorosos assaigs constitueixen un panorama important la realitat literària i fins i tot social d'Espanya i de l'Amèrica Llatina. J. Talvet ha recollit bona part d'aquests textos en el seu llibre *Hispaania vaim*.

La recepció de la literatura estoniana a l'Estat espanyol

Fins a la recuperació de la independència de les repúbliques bàltiques, els editors espanyols no han mostrat interès per les literatures d'aquells països, i tan sols en algunes revistes han aparegut, escadusserament, petites mostres de la creació literària dels pobles del Bàltic oriental.

Tot i així, i a tall d'anècdota (però potser no tant), vull deixar constància d'una rara excepció, que podria ser considerada un antecedent de les traduccions de la

literatura estoniana al castellà: el poeta cubà José Martí va publicar a l'Havana, el 1895 (és a dir, quan Cuba era encara una colònia espanyola), la traducció d'un conte de Friedrich Reinhold Kreutzwald, «El camarón encantado», versió de la rondalla «Vägev vähk ja täitmatu naine» (literalment: 'La poderosa gambeta i la dona insaciable').⁶ És molt probable que, com intueix Boriss Lukin (1977), Martí partís de la traducció francesa d'aquest conte, «L'écrevisse. Conte esthonien», en versió d'É. R. L. de Laboulaye, publicat al *Journal des Débats*, París, 1 de gener de 1883, i inclòs més tard en els seus *Derniers contes bleus* (París, 1884); sens dubte, Laboulaye, al seu torn, l'havia traduït de la versió alemanya dels *Contes antics* de Kreutzwald (1881, encara en vida de l'autor), aquesta sí, feta a partir de l'original estonià amb el títol «Der zaubermächtige Krebs und das unersättliche Weib».

D'altra banda, l'editor barceloní Luis de Caralt publicava el 1966 la novel·la *Tumbas sin cruz* (*Ristideta hauad*) de l'escriptor estonià a l'exili Arved Viirlaid, traduïda —probablement de l'edició francesa, que havia aparegut quatre anys abans— per Jaime Maestro. Viirlaid (Liisküla, 1922; resident actualment al Canadà), autor que es caracteritza per una prosa vigorosa i realista i per l'honestetat a l'hora de presentar els fets històrics, narra en aquesta obra la seva experiència com a militant dels anomenats «germans del bosc» (el maquis estonià que formà la resistència armada contra els ocupants els primers anys després de l'annexió d'Estònia a l'URSS) en el període 1944-1946, abans de marxar a l'exili, i l'heroisme d'aquells combatents anònims, molts dels quals moriren en la utòpica lluita contra el poderós enemic per a recuperar la independència del seu país o bé executats, si eren fets presoners; i també el coratge de moltíssims camperols que, jugant-se la vida, els van donar suport logístic.

No tornà a veure la llum a Espanya cap altra obra narrativa estoniana fins al 1992, quan l'editorial Anagrama publicà la novel·la històrica *El loco del zar* (*Keisri hull*), de Jaan Kross (Tallinn, 1920), l'autor contemporani més important de la literatura estoniana en prosa, traduïda per Joaquín Jordá a partir de la versió francesa i revisada posteriorment, compulsant-la amb l'original estonià, per Jüri Talvet. Aquest magnífic mosaic, que recrea magistralment la situació en les províncies bàltiques de l'Imperi rus a la primera meitat del segle XIX, i que sens dubte és l'obra més representativa d'aquest gran novel·lista estonià, diverses vegades proposat per al premi Nobel, ja havia merescut anteriorment dos importants guardons internacionals: el premi al millor llibre estranger publicat a França, el 1989, i el premi Amnesty Littérature l'any 1990. Tres anys més tard (1995), Anagrama publicà una altra novel·la del mateix autor, *La partida del profesor Martens* (*Professor Martensi ärasõit*), obra del mateix traductor a partir de l'edició francesa i revisada també per J. Talvet.

Mentrestant (el 1993), l'editorial Seix Barral havia publicat una altra obra important de la literatura estoniana contemporània, *La última primavera de la paz* (*Seitsmes rahukevad*), de l'escriptora Viivi Luik (Tänassilma, 1946), traduïda de

6. Aquesta versió de J. Martí ha estat recollida posteriorment a *La Edad de Oro* (l'Havana, 1962, amb il·lustracions d'Alberto Mestre) i a les seves *Obras completas* (l'Havana, vol. 21, 1965).

la versió francesa per R. M. Bassols. Aquesta novel·la, que també ha tingut un gran ressò internacional, presenta, en un to sovint líric, l'Estònia rural sotmesa al règim estalinista (al setè any després de l'ocupació soviètica) vista pels ulls d'un infant que és testimoni mut de les primeres col·lectivitzacions, davant la impotència dels camperols que veuen alterades sobtadament les seves formes de vida tradicionals.

La primera novel·la estoniana traduïda directament de la llengua original va ser *Estado fronterizo (Piiririk)*, signada per Emil Tode, pseudònim de l'escriptor Tõnu Õnnepalu (Tallinn, 1962), la veu més representativa de la narrativa postmoderna a Estònia. En aquesta novel·la, publicada per Tusquets Editores el 1998, que vaig traduir jo mateix conjuntament amb Ruth Lias, l'autor posa de manifest, amb cruesa i amb una intensa relació d'amor-odi, la realitat del món sorgit del desmembrament de la Unió Soviètica i el desengany que representà per als ciutadans dels pobles sotmesos durant quaranta-cinc anys a un règim paternalista i repressiu el descobriment sobtat de l'Occident somiat, en el qual, finalment, no troben res més que una altra realitat alienant, sotmesa a la dictadura dels diners i del mercantilisme; però, sobretot, aquesta novel·la trenca un dels grans tabús de la societat i la cultura soviètiques: la qüestió de la homosexualitat, determinant en el protagonista de l'obra.

Abans que apareguessin a Espanya les primeres mostres de la literatura estoniana, a la mateixa Estònia ja s'havien publicat uns *Cuentos tradicionales estonios* (Tallinn, Periodika, 1990), en una bella edició il·lustrada per l'artista Jaan Tammsaar. A partir d'una tria de Jüri Talvet basada en rondalles recollides per Matthias Johann Eisen, Juhan Kunder i Friedrich Reinhold Kreutzwald, a les qual va afegir dues d'anònimes de la minoria ètnica dels setu, Esther Bartolomé Pons i jo mateix vam adaptar les traduccions fetes per la hispanista Hella Aarelaid (1906-1984), que malauradament no va poder veure publicades. Algunes d'aquestes rondalles van ser editades posteriorment per la mateixa editorial estoniana en forma de contes infantils i distribuïdes sobretot a l'Amèrica Llatina.

De Friedrich Reinhold Kreutzwald (1803-1882), considerat el fundador de la literatura estoniana, també han estat publicats, en revistes, un conte i un poema: el conte «Las hadas del bosque» («Kuuvalgel vihitlejad neitsid»), traduït per Hella Aarelaid i adaptat per Esther Bartolomé Pons, va aparèixer a *Devenir* (Barcelona, núm. 6, 1982) i a *Barcarola* (Albacete, núm. 11-12, 1983); el poema «A la libertad» («Priiusele»), traduït per Jüri Talvet i per mi mateix, ha estat publicat recentment a *Lateral* (Barcelona, núm. 108, desembre de 2003) juntament amb un article de Talvet sobre el poema èpic *Kalevipoeg*, l'obra capital d'aquest autor, coincidint amb el bicentenari del seu naixement.

La poesia estoniana està força ben representada tant en castellà com en gallec. El 1998 vaig traduir conjuntament amb Jüri Talvet un petit recull de poemes de Jaan Kaplinski (esmentat més amunt com el poeta més representatiu de l'Estònia dels nostres dies), que va ser publicat per la Casa del Traductor de Tarassona en una *plaque* titulada *Nada más que Algo más* («Papeles de Tarazona», 12). Posteriorment, i també en col·laboració amb l'autor, vaig traduir una àmplia selecció de poemes de Jüri Talvet amb el títol d'un dels seus cinc reculls poètics: *Elegía estonia y otros poemas (Eesti eleegia ja teisi luuletusi)*, publicada en edició bilin-

güe a València per l'editorial Llambert Palmart, amb un postfaci de Janika Kronberg: «Jüri Talvet, un poeta “molestamente independiente”».

El 2002 apareixia també un número monogràfic del *Boletín Galego de Literatura*, editat pel Servei de Publicacions de la Universitat de Santiago de Compostel·la, amb el títol *Vello ceo nórdico. Antoloxía da poesía estonia contemporánea*, en una magnífica edició trilingüe en estonià, gallec i anglès a cura de Jüri Talvet i Arturo Casas, amb il·lustracions de la destacada artista estoniana Vive Tolli. Les versions gallegues van ser fetes per Manuel Barbeito i Manuela Palacios, amb la col·laboració de J. Talvet; la versió anglesa és del poeta nord-americà H. L. Hix. Aquest volum recull mostres de l'obra de deu poetes estonians: Hando Runnel (n. 1938), Andres Ehin (n. 1940), Jaan Kaplinski, Paul-Eerik Rummo (n. 1942), Juhan Viiding (1948-1995), Ene Mihkelson (n. 1944), Jüri Talvet, Mari Vallisoo (n. 1950), Hasso Krull (n. 1964) i Triin Soomets (n. 1969), i va precedit d'un article de J. Talvet: «A poesía estonia (pos)moderna». Anteriorment, en el núm. 25 (2001) del *Boletín Galego de Literatura*, Arturo Casas havia publicat una llarga entrevista que havia fet a Jüri Talvet.

Altres mostres de la poesia estoniana han aparegut en revistes. A *El Ciervo* (Barcelona, núm. 471, 1990), dins el breu recull «Voces femeninas del Este», la hispanista lituana Birutė Ciplijauskaitė presentava i traduïa dos poemes de Marie Under (1883-1980) i un de Betti Alver (1906-1989). A *Carmina Burana* (Granada, núm. 3, 1993), i sota el títol «Poesía estonia», es publicaren traduccions fetes per J. Talvet i Tiiu Pöder de poemes de Jaan Kaplinski, Ain Kaalep, Betti Alver, Artur Alliksaar (1923-1966), Kersti Merilaas (1913-1986), Andres Ehin, Viivi Luik, Juhan Viiding, Hando Runnel, Paul-Eerik Rummo, Ene Mihkelson i Jüri Talvet. A *Angélica* (Lucena, núm. 5, 1993), Manuel Cáceres Sánchez, a «Cuatro poemas estonianos», ofería mostres dels poetes Ain Kaalep, Jaan Kaplinski, Hando Runnel i Jüri Talvet, traduïdes per Tiiu Pöder. A *Turia* (Terol, núm. 53, 2000) van aparèixer cinc poemes de Jüri Talvet, traduïts per ell mateix i per mi, amb un comentari introductori de Janika Kronberg —un d'aquests poemes va ser reproduït a l'edició espanyola de *Letras Libres* (Madrid, núm. 11, agost de 2002).

Jüri Talvet, com a assagista, és present també en algunes publicacions espanyoles. Mostres de la seva tasca en aquest gènere són, per exemple: «El hispanismo en la URSS: una breve panorámica» (*Alisma*, Barcelona, núm. 4, 1979); «Gracián en la vanguardia estética y filosófica del Barroco» (*Anthropos*, Barcelona, 'Documentos A', núm. 5, 1993); «Describir la modernidad: Gracián, Ortega, Lotman» (*Tropelias*, Universitat de Saragossa, núm. 5-6, 1994-1995); «La dinámica cultural entre España y Estonia» (*Revista de Occidente*, Madrid, núm. 197, 1997); «¿Filosofía estonia?» (*Debats*, València, núm. 72, 2001); «Paigallend, o la construcción de Estonia en la narrativa de Jaan Kross» (*Revista de Occidente*, Madrid, núm. 242, 2001) i «Occidente ante los retos de una nueva síntesis» (*Debats*, València, núm. 77, 2002).

Finalment, vull fer esment, tot i que de passada i sense detallar-ne les traduccions a Espanya, de l'eminent semiòleg rus Iuri M. Lotman, fundador de la famosa Escola de Tartu i una de les personalitats mundials en el seu camp. Tot i que va escriure la seva obra en rus, Lotman es va integrar perfectament en la vida i la cultura estonianes, com explica Manuel Cáceres (Lotman, 1996: 251): «Poco des-

pués de publicar su primer trabajo en la Universidad de Leningrado (en 1949, sobre la literatura rusa del decembrismo), se marcha como profesor a la Universidad de Tartu, en la entonces república “federada” de Estonia. [...] El profesor ruso-estonio se adapta rápidamente a Tartu y a Estonia: ya en 1950 se publica su primer artículo en estonio, y en los años siguientes aparecen más de una decena (en publicaciones como *Ohtuleht*, *Rahva Hääl*, *Edasi* o en la revista cultural *Looming*), entre los que cabe citar, como ejemplo de esa integración, el que publica en 1954 sobre la literatura rusa y Estonia». ⁷

La recepció de les literatures ibèriques a Letònia

El fet que ningú no hagi establert fins ara un catàleg o una base de dades fiable sobre la bibliografia anterior a 1990, impossibilita d'oferir un panorama prou complet sobre la recepció de les literatures ibèriques a Letònia. Cal dir, però, que aquesta república bàltica fou la més primerenca pel que fa a la publicació d'obres referides a Espanya. En efecte, l'any 1896 apareixia a Riga un petit volum (62 pàgines) titulat: *Kordovas asins rozes jeb briesmu notikums kāzu zālē. Vēsturīgs stāsts iz Spānijas bruņinieku laikiem, kā 7 brālī dēļ sava tēva atriebšanas cīņās ar 2000 Kordovas mauriem* ('La sang de la rosa de Còrdova o les esfereïdores aventures al saló de noces. Relat històric de l'època dels cavallers espanyols, de com set germans, per venjar el pare, combaten contra dos mil moros de Còrdova'). Amb tot, i com a les altres repúbliques bàltiques, les literatures hispàniques no començaren a ser conegudes fins al primer terç del segle XX, i encara, sovint, traduïdes a partir de terceres llengües, sobretot de l'alemany.

Una de les primeres obres de què es té notícia és l'adaptació del conte nadalenc de Benito Pérez Galdós *La mula y el buey* (*Mūlis un vērsis. Kur laime maktējama: austrumu apokrifis*), traduït per Melnais Alksnis i publicat a la petita localitat septentrional de Limbaži el 1908. L'any següent apareixia a Valmiera (una altra ciutat del nord de Letònia) la versió de V. Davids d'*El príncipe que todo lo aprendió en los libros* (*Zilais princis, kurš visu iemācījās no grāmātām*), de Jacinto Benavente.

Durant la dècada de 1920, es van donar a conèixer a Letònia les primeres obres de la literatura clàssica castellana. De 1920 és la primera traducció, de Jānis Grīns (1890-1966, editor, narrador i dramaturg, que més tard dirigí el Teatre Nacional Letó de Riga), del drama *Fuenteovejuna*, de Lope de Vega, amb el doble títol *Fuente-ovejuna – Avju avots*. El 1921, el poeta i narrador Ādolfs Erss (1885-1945) publicà la seva traducció de la primera part del *Quixot* (*Dons Kihots*), obra que completà amb la segona part l'any següent. Erss tornà a publicar l'obra completa, revisada i il·lustrada, en un sol volum, l'any 1937, amb el títol *Atjautīgais hidalgo Lamančas Don-Kichots* (*El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*).

7. Els qui s'interessin per l'obra de Lotman i les seves traduccions al castellà, poden consultar la web «Juri M. Lotman en la red»: <http://www.ugr.es/~mccaceres/lotman.htm>.

La d'Ādolfs Erss no és, però, l'única traducció al letó de l'obra universal de Cervantes; se'n coneixen tres més: una (*Dons Kihots*), d'Ernests Birznieks-Upītis —un curiós personatge (1871-1960) que treballà molts anys de mestre, bibliotecari i funcionari al Daguestan, a l'Azerbaidjan i en altres terres caucàsiques— publicada a Riga sense data; una altra deguda a un dels hispanistes letons més destacats, Konstantīns Raudīve (*Lamančas atjautīgais idalgo Don Kihots*), publicada en dues parts (1937 i 1938), i una tercera, potser la més divulgada (i que va esdevenir, d'alguna manera, la versió «oficial» de l'obra cervantina durant el període soviètic), feta per la poeta Mirdza Ķempe (*Atjautīgais idalgo Lamančas Dons Kichots*), publicada per primera vegada el 1956 amb les il·lustracions de Gustave Doré i reeditada en dos volums els anys 1978-1979. De Mirdza Ķempe (1907-1974), esposa del poeta Eriks Ādamsons (1907-1946), sabem únicament que era una dona excèntrica i exaltada, d'idees molt properes a l'ideal bolxevic i, com el seu marit, admiradora de la llunyana «Espanya de pandereta»; va traduir també del rus, l'anglès, l'alemany i el francès.

Konstantīns Raudīve (1909-1974), en canvi, pot ser considerat el primer hispanista letó i el més important. Narrador i filòsof, va viure molts anys fora del seu país, de primer a París (1930-1932), després al Madrid republicà (1932-1936) i més tard a Alemanya i a Suècia. La seva estada a Madrid el posà en contacte amb Unamuno i Ortega y Gasset, el pensament dels quals orientà decisivament la seva visió del món i l'ànima no tan sols a traduir el *Quixot*, sinó també les *Novelas ejemplares* (*Parauga noveles*, 1943; reeditades el 1994) de Cervantes; *Sonata de primavera: recuerdos del marqués de Bradomín* (*Pavasara sonāta: markīza Bradomīna atmiņas*, 1935), de Valle-Inclán; *Niebla* (*Migla*, 1935) i *Del sentimiento trágico de la vida* (*Dzīves traģiskās jūtas eilvēkos un tautās*, 1936), d'Unamuno, i *Amor y filosofía* (*Mīlestība un gudrība*, Riga, 1939) i *Meditaciones sobre el amor* (*Mediācija par mīlestību*, Toronto, 1954), d'Ortega y Gasset. El 1938 publicà a Riga l'assaig *Don Kichots un mūslaiku cilvēks* ('Don Quixot i l'home modern').

Tornant als clàssics castellans, cal esmentar les versions de dues obres de Calderón de la Barca. La d'*El alcalde de Zalamea* (*Zalameas tiesnesis*), publicada el 1919, és obra del més il·lustre i universal dels literats letons, Jānis Rainis (pseudònim de Jānis Pliekšāns, 1865-1929), el qual, juntament amb la seva muller, Aspazija (Elza Rozenberga, 1868-1943), fou el màxim representant de l'anomenat «Jaunā strāva» ('Nou corrent') dins la literatura i la societat letones. El poema dramàtic *La vida es sueño* (*Dzīve – sapnis*) fou traduït el 1936 per Valdemārs Dambergs (1886-1960), un filòleg format a la Universitat de Tartu que durant la primera República fou conseller per a qüestions literàries del Ministeri d'Educació i, més tard, director del Teatre Nacional Letó fins que, amb l'annexió de la República per l'URSS, s'exilià a Dinamarca.

Un autor de gran èxit a Letònia, com a molts altres països, en les dècades de 1920 i 1930, fou Vicente Blasco Ibáñez, del qual es van traduir al letó cinc obres: *Entre naranjos* (*Apelsīnu dārzos*, traducció d'O. Ence, s.d.); *La barraca* (*Viensēta*, traducció de D. Sedleniece, s.d., reed. el 1987); *El paraíso de las mujeres* (*Sieviešu paradīze*, traducció anònima, 1923); *La maja desnuda* (*Kailā*, traducció d'Augusts

Mežsēts, 1932, reed. el 1994) i *Los muertos mandan* (*Mirušie pavēl*, traducció d'A. Strēlerte, 1936, reed. el 1994).

També trobem, entre les traduccions fetes al letó en les primeres dècades del segle xx, la novel·la d'Armando Palacio Valdés *La hermana San Sulpicio* (*Māsa San Sulpija*, s.d. i de traductor anònim); *La torre de marfil* (*Ziloņkaula tornis*, 1913), de Gregorio Martínez Sierra, en traducció de R. Kroders, i dues peces teatrals d'autors menors: el drama *Por una herencia* (*Mantojuma dēļ*, Cēsis, 1913) de Leopoldo Cano (1844-1932), de traductor desconegut, i la comèdia *Pero el amor se va...* (*Bet mīla mirst...*, 1934) de Rafael López de Haro (1876-1967), traduïda per P. Jansons.

Val per a Letònia el que s'ha dit en parlar d'Estònia pel que fa a les tendències en les traduccions durant els anys de l'ocupació soviètica. Abans de l'annexió de les repúbliques bàltiques a l'URSS, però, ja havia estat traduïda al letó (tot i que publicada a Moscou) la novel·la *Reparto de tierras* (*Zemes dalītāji*, 1936) de César Arconada (Astudillo, Palència, 1900-Moscou, 1964), un escriptor comunista, introductor del realisme socialista a Espanya, exiliat a Moscou el 1939 i un dels millors traductors de la literatura clàssica russa al castellà. Un altre escriptor socialista exiliat, Manuel Domínguez Benavides (Pontevedra, 1895-Mèxic, 1947), també mereixé la versió al letó d'una de les seves obres més conegudes, *El último pirata del Mediterráneo* (*Pēdējais Vidusjūras pirāts*, Riga, 1961), en traducció d'A. Lindgrēna i V. Folmane.

De Federico García Lorca he documentat les traduccions de dues obres: *La casa de Bernarda Alba* (*Bernardas Albas māja*, 1965), en versió de Vija Švīkule, i l'ampli recull de poemes *Kliedziens* ('El crit', 1971), traduït pel poeta i crític literari Knuts Skujenieks (n. 1936). El 1961 va aparèixer la versió d'Egils Plaudis (1931-1987) d'un dels *Episodios nacionales* de Pérez Galdós, *Cádiz* (*Kadisa*), i durant la mateixa dècada es van publicar a Letònia algunes obres d'autors espanyols contemporanis: *Los hijos muertos* (*Mirušie dēli*, 1967), d'Ana María Matute, traduïda per Voldemars Meļinovskis; *Duelo en el paraíso* (*Sēras paradīzē*) i *La isla (Sala)*, de Juan Goytisolo, publicades conjuntament en un sol volum (1969), traduïdes també per Meļinovskis, i *Algo muere cada día* (*Ar katru dienu kaut zas zūd*, 1974), de Susana March, traduïda per la romanista Valda Kampara (1902-1973), la qual ja havia traduït *El sombrero de tres picos* (*Trīsstūrene*, 1972), de Pedro Antonio de Alarcón. El 1985, Egils Plaudis publicà un recull de poemes d'Antonio Machado, *Lakstīgalas mācekļis* ('Aprent de rossinyol').

La literatura per a infants i joves també ha merescut l'atenció dels letons. Ja el 1987 es traduïa *Lágrimas de cocodrilo* (*Krokodila asaras*), de Juan Antonio de Laiglesia. El 1988, Leons Briedis publicava la seva versió de *Platero y yo, elegía andaluza* (*Platero un es: Andalūziešu elēģija*), de Juan Ramón Jiménez, i el 2001 apareixien en un sol volum, traduïdes per Edvīns Raups (n. 1962), tres peces per als més petits: *Celia, lo que dice* (*Sēlija saka tā*), d'Elena Fortún; *Caperucita en Manhattan* (*Sarkangalvīte Manhetenā*), de Carmen Martín Gaité, i *Tereseta la brui-xeta* (*Teresita - mazā raganiņa*), del català Josep Gregori.

En el camp de la catalanística, a part de l'obra per a infants que acabo d'esmentar, s'ha publicat en letó únicament un recull poètic de Salvador Espriu, *Dārzs ar pieciem kokiem* (*El jardí dels cinc arbres*, Riga, Minevra, 2002), en versió del

poeta Leons Briedis (Madona, 1949), l'iberista letó contemporani més destacat (traductor també de Pessoa i autor d'una important antologia de la poesia portuguesa), que és, des del 1998, cap de redacció de la important revista literària *Kentaurs XXI* i de l'editorial Minevra. Aquest recull és format per poemes extrets de *Cementiri de Sinera*, *Les cançons d'Ariadna*, *Les hores*, *Mrs. Death*, *El caminant i el mur*, *Final del laberint*, *La pell de brau*, *Llibre de Sinera* i *Setmana Santa*.

Finalment, cal esmentar la tasca de la lingüista i hispanista Māra Rozenberga, professora de la Facultat de Llengües Modernes de la Universitat de Letònia, autora de dues obres sobre la llengua espanyola, *Spāņu valoda iesācējiem* ('Espanyol per a principiants', 1995) i *Spāņu valoda / El español* (2002), i d'una *Latviešu-spāņu sarunvārdnīca / Guía de conversación letón-español* (2000). El primer diccionari espanyol-letó (*Spāniski-latviska vārdnīca*), obra de Vilis Zāģers, fou publicat el 1948. Un altre diccionari de les mateixes característiques, però molt més complet (19.000 paraules), *Spāņu-latviešu vārdnīca / Diccionario español-letón*, a cura d'A. Lindgrēna, G. Salaka i I. Kiršentāle, aparegué el 1978.

La recepció de la literatura letona a l'Estat espanyol

És molt poc el que es pot incloure en aquest apartat, ja que el que s'ha donat a conèixer a Espanya de la literatura letona és escassíssim.

La revista *El Urogallo* de Madrid publicà en el núm. 19 (1973) uns poemes d'Astrīde Ivaska (esposa del poeta estonià Ivar Ivask), resident aleshores als Estats Units. Més tard, la hispanista lituana Birutė Ciplijauskaitė donà a conèixer altres mostres de la poesia letona, aparegudes també en revistes. Així, *El Ciervo* (Barcelona, núm. 417, novembre de 1985) publicava set poemes de Gunars Saliņš (n. el 1924; exiliat als Estats Units) dins el breu recull «Tres voces del Báltico». Cinc anys més tard, la mateixa revista (núm. 471, maig de 1990) presentava un poema de cadascuna d'aquestes tres poetes lituanes: Vizma Beltševica, Astrīde Ivaska i Aina Kraujiete. Finalment, en el núm. 73-74 (1991) de la revista barcelonina *Hora de Poesia*, B. Ciplijauskaitė publicava les versions de cinc poemes de Gunars Saliņš.

L'any 2000, l'editorial barcelonina La Galera publicà, dins la col·lecció en castellà per a infants «La Galera popular», un conte tradicional letó: *El hermano rico y el hermano pobre*, traduït per José A. Pastor Cañada i adaptat per Joles Sennell (pseudònim de Josep Albanell), magníficament il·lustrat per Jordi Vila Delclòs.

També recentment, Edvīns Raups i el poeta i guitarrista Andris Kārklīš (n. 1942) publicaven a Riga, en edició bilingüe (letó i castellà), un recull de poemes d'Aleksandrs Čaks: *Tikai tevi: dzeja Rīgai / Sólo a ti: poesía para Riga* (2001). Čaks (1901-1950), el «poeta de la neurosi urbana», com el defineix P. U. Dini, reformador de l'estructura mètrica del vers letó (Dini 1991: 95), va estar molt vinculat a la ciutat de Riga, que és protagonista de bona part de la seva obra. Fou un dels grans literats letons de la primera meitat del segle xx, especialment actiu entre les dècades de 1920 i 1930 i membre de dos grups poètics d'influència expressionista, «Zaļā vārna» ('La cornella verda'), de caire conservador i nacionalista, i «Jauno trauksme» ('L'alarma dels joves'), de tendència més esquerrana (Ernestus Blese, dins *Devoto* 1963: 262).

D'altra banda, el 1968 es publicà a Londres un curiós llibret, prologat per Salvador de Madariaga, en què apareixen les versions anglesa, francesa, castellana, alemanya i letona d'un poema de Pēteris Aigars (1904-1971), un poeta menor de l'exili letó: *The Red Train / Le Train rouge / El tren rojo / Der rote Zug / Sarkanais vilciens*. La versió castellana és, precisament, de Salvador de Madariaga.

Tot i que no n'he pogut obtenir les dades bibliogràfiques completes —i per tant no sé on han estat publicades—, tinc notícia de dues obres més d'autors letons en castellà: *El complot del hambre* (1981), de Jānis Freivalds, en versió de Guadalupe Meza de Gárate, i *Anhelaba vivir* (1987), de Rūta Upīte, traduïda per Māra Vītola.

La recepció de les literatures ibèriques a Lituània

Per bé que tampoc a Lituània encara no s'han desenvolupat completament els estudis hispànics, el coneixement de les literatures ibèriques és força estès, com ho demostra, sobretot, la tasca de tres hispanistes destacats.

És obligat esmentar, en primer lloc, la feina feta per Birutė Ciplijauskaitė (Kaunas, 1929, resident als Estats Units). Formada a les universitats de Tübingen i Montreal i al Bryn Mawr College dels Estats Units, és professora emèrita de la Universitat de Wisconsin-Madison, on ensenyà literatura espanyola del 1960 al 1998. Coneguda fonamentalment com a investigadora de la literatura espanyola, autora de monografies i estudis reconeguts internacionalment (sobre Jorge Guillén, Vicente Aleixandre, Dámaso Alonso, els poetes de la generació del 27, etc.) i editora dels sonets de Góngora en anglès, en els darrers anys ha realitzat una tasca important com a traductora de les literatures bàltiques al castellà i de les literatures hispàniques al lituà, i també ha publicat nombrosos articles en revistes lituanes, espanyoles, llatinoamericanes i nord-americanes.

Valdas V. Petrauskas (Kaunas, 1938, resident al Canadà), llicenciat en Literatura Comparada i en Filologia Francesa a la Universitat de Vīlnius és, per la seva banda, un dels traductors més eminents de les literatures espanyola, llatinoamericana, anglesa, francesa, italiana, sueca i polonesa al lituà. Més de cinquanta obres traduïdes i l'autoria de quatre diccionaris bilingües (italià-lituà, espanyol-lituà, lituà-espanyol i lituà-francès) donen fe a bastament dels seus mèrits, reconeguts arreu. Ha estat guardonat dues vegades (el 1980 i el 1992) amb el premi a la millor traducció publicada a Lituània durant l'any.

Finalment, Bronius Dovydaitis (Kaunas, 1945), actualment professor de llengua espanyola a la Universitat Vytautas Magnus de la seva ciutat natal, és, ara per ara, el traductor més prolífic de les literatures hispàniques a Lituània: a més d'haver traduït obres significatives de la literatura espanyola, com veurem, les seves versions de peces breus d'autors espanyols i llatinoamericans són presents en moltíssimes pàgines de les revistes literàries lituanes des de fa gairebé vint-i-cinc anys, i és molt actiu també pel que fa a la divulgació de les cultures hispàniques al seu país, fins i tot com a autor d'articles per a diccionaris enciclopèdics.

És de justícia esmentar també la tasca d'Elena Treinienė (Kvykiai, 1930-Vīlnius, 2000), que traduí, entre altres obres de les literatures hispàniques, una tria de poemes de Dámaso Alonso amb el títol *Bejėgė žemė* (literalment 'Terra exhausta',

1966); *Los soldados lloran de noche* (*Kareiviai verkia naktį*, 1967), d'Ana María Matute; *Pepita Jiménez* (*Pepita Chimenes*, 1970), de Juan Valera; *En busca del gran Kan* (*Didžiojo Chano beieškant*, 1991), de Vicente Blasco Ibáñez, i *Algo pasa en la calle* (*Kiekvienoje gatvėje visko būna* 1993), d'Elena Quiroga.

Cal posar de manifest, però, que la recepció de les literatures hispàniques a Lituània és, en conjunt, més tardana que a les altres dues repúbliques bàltiques però que, en contrapartida, han proliferat més les traduccions que a Estònia i Letònia. Val a dir que fins al 1911 no trobem la primera mostra de les lletres espanyoles en lituà: es tracta de l'entremès de Cervantes *El juez de los divorcios* (*Perskyry teisėjas*), traduït per M. Rastenis però no publicat a l'alshores província russa, sinó a la ciutat nord-americana de Chicago (el centre principal de l'emigració i l'exili lituans), on funcionava l'activa editorial Lietuva.

La primera adaptació lituana del *Quixot*, d'autor desconegut, es publicà a Kaunas (capital, aleshores, de la república independent de Lituània) el 1938 amb el títol *Don Kichoto nuotyki* ('Les aventures de Don Quixot'). No seria fins al 1943 quan veuria la llum la primera edició completa, en dos volums, de l'obra magna de Cervantes, traduïda per Pulgis Andriušis amb el títol *Išmoningasis idalgas Don Kichotas iš La Mančos* (*El ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha*) i amb les il·lustracions de Gustave Doré. Andriušis (Gaidžiai, 1907-Adelaide, Austràlia, 1970), format a la Universitat de Kaunas, fou un popular periodista, autor de relats humorístics i també un actiu esperantista, i va publicar aquesta traducció abans de marxar a l'exili, el 1944, de primer a Alemanya i després a Austràlia; de fet, el 1948 es va publicar una altra edició, reduïda, del seu *Quixot*, amb el mateix títol, a Nördlingen (Alemanya). El 1950 aparegué a Vínlius una altra versió completa de l'obra magna cervantina, amb el mateix títol que la d'Andriušis, feta per un poeta i ambiciós traductor, Aleksys Churginas (1912-1990), que també va fer versions de gairebé tota l'obra de Shakespeare, de la *Divina Comèdia* del Dant, del *Faust* de Goethe, de l'*Ars poetica* d'Horaci, etc.; aquest *Quixot* es reedità almenys dues vegades (1959 i 1971). Més recentment (el 1995) ha aparegut la darrera traducció completa, en dos volums, del *Quixot*, amb el títol *Išmoningasis bajoras Don Kichotas iš La Mančos*, obra de Valdas V. Petrauskas, basada en l'edició d'Urbano Manini de 1868.

Del polifacètic traductor Churginas trobem també la versió d'una altra obra clàssica castellana, *La dama duende* (*Dama vaiduoklė*, 1959), de Pedro Calderón de la Barca.

El 1940 s'editava a Kaunas la traducció de Povilas Gaučys del *Lazarillo de Tormes* (*Lazarilis iš Tormeso*). Gaučys (1901-1991), escriptor i diplomàtic format a les universitats de Kaunas, Montepeller i Riga, ocupà càrrecs consulars a Letònia, l'Argentina i el Brasil, i, exiliat després de l'ocupació soviètica, s'establí als Estats Units el 1949, on fou molt actiu dins de l'Associació d'Escriptors Lituans a l'exili; és autor, també, d'un *Ispanyų novelė* ('Conte espanyol') i va traduir al lituà literatura espanyola, italiana i portuguesa, i una important antologia de la poesia brasilera publicada a Chicago el 1985. Entre les seves traduccions del castellà, publicades també a Chicago, cal esmentar *Abel Sánchez: una historia de pasión* (*Vienos aistros istorija*, 1977), de Miguel de Unamuno, i *El primer milagro* (*Pirmasis stebuklas*, amb altres contes, 1979), d'Azorín.

Durant la dècada de 1930 es van traduir al lituà dues novel·les de Vicente Blasco Ibáñez, que recentment (1998) han estat recollides en un sol volum: *Sangre y arena* (*Kraujas ir smėlis*, traducció d'Alfonso Girskis i Marija Kazlauskaitė, publicada el 1930 i reeditada el 1959) i *La barraca* (*Prakeikta žemė*, traducció de Juozas Naujokaitis, publicada per primera vegada el 1937 i reeditada el 1959); a aquest volum publicat el 1998 es va afegir un dels relats de *Novelas de amor y de muerte*, «El secreto de la baronesa» (*Baronienės paslaptis*), traduït per Marija Subatavičienė. Les tres versions van seguides d'un breu estudi sobre l'autor: «Vicentė Blasco Ibañezas – žemės ir gyvenimo dainius» ('Vicente Blasco Ibáñez, rapsoda de la terra i de la vida'), per Irena Varnaitė. El 1938 aparegué la versió —anònima— d'una altra novel·la de Blasco Ibáñez, *Entre naranjos* (*Tarp apelsinų*). Ja he esmentat abans la versió d'*En busca del gran Kan*, d'aquest autor valencià, deguda a E. Treinienė.

Durant el període de l'ocupació soviètica es van publicar a Lituània diverses obres d'autors espanyols contemporanis.

El 1951, V. Audronaš-Suchockis va traduir una obra testimonial, menor, del periodista i escriptor comunista Jesús Izcaray (1908-1980), *Las guerrillas de Levante* (*Levanto partizanai*), publicada originalment a l'Havana el 1948. Izcaray, que s'exilià el 1939 i retornà a Espanya clandestinament durant la dècada de 1940 per incorporar-se al maquis, fou objecte, posteriorment, de les crítiques de Jorge Semprún (*Cuadernos de Ruedo Ibérico*, París, 1, 1965).

L'any 1957 A. Vaivutskas publicava la seva versió de *Doña Perfecta* (*Donja Perfekta*), de Benito Pérez Galdós, i ja en les dècades següents començaren a proliferar les traduccions del castellà: *Los hijos de Máximo Judas* (*Maksimo Judo vaikai*, 1961), de Luis Landínez, en versió de Marija Subatavičienė; *Duelo en el paraíso* (*Sielvartas rojuje*, 1965), de Juan Goytisolo, traduït també per Marija Subatavičienė; *Esta oscura desbandada* (*Bėgimas tamsoje*, 1970), de Juan Antonio de Zunzunegui, en versió de Marija Subatavičienė; *Žemė gyventi – Žemė mirti* (1974; literalment 'Terra de vida, terra de mort', probablement *Las últimas banderas*) d'Ángel María de Lera, en versió de Dalia Lenkauskienė; *Las noches del Buen Retiro* (*Vakarai Buen Retiro parke*, 1976), de Pío Baroja, traduïda per V. Gegužis; *Keleivis be bilieto* (literalment, 'El viatger sense bitllet', 1977), d'Ana María Matute, traduït per E. Ramonaitienė; *Nada* (*Niekas*, 1978), de Carmen Laforet, en versió de Marija Subatavičienė; *Lágrimas de cocodrilo* (*Krokodilo ašaras*, 1978), de Juan Antonio de Laiglesia, obra per a infants traduïda per T. Ališkerčienė; *Cinco horas con Mario* i *Las ratas* (*Penkios valandos su Mariju* i *Žiurkės*, 1979), de Miguel Delibes, en versió de V. Gegužis; i *Nosotros, los Rivero* (*Mes, Riverai*, 1982), de Dolores Medio, en traducció de Birutė Gedgaudaitė.

De Federico García Lorca trobem, en aquest període, un recull força complet, que inclou *La encrucijada. Poésias, romances* i *La casa de Bernarda Alba* (*Kryžkelė. Eileraščiai, romansai. Bernardos Albos namai*, 1966), en traducció d'Aleksys Churginas. D'aquest popular poeta andalús ha aparegut més recentment (1999) una selecció de poemes a cura de Juozas Mečkauskas-Meškela, molt ben editada i il·lustrada amb dibuixos del mateix García Lorca: *Liūdniausias džiaugsmas* ('L'alegria més trista').

El 1969 es publicava el recull *xx amžiaus vakarų poetai* ('Poetes occidentals del segle xx'), a cura de diversos professors de literatura de la Universitat de Vínlius; les versions van ser fetes per destacats poetes lituans. Pel que fa a la literatura espanyola, hi apareixen composicions d'Antonio Machado (traduït per Marcelijus Martinaitis), Juan Ramón Jiménez (per M. Martinaitis i V. Karalius), León Felipe (per M. Martinaitis), Rafael Alberti (per Vytautas Bložė i V. Karalius) i Miguel Hernández (per V. Bložė).

Bronius Dovydaitis traduí *La familia de Pascual Duarte* (*Paskualio Duartės šeima*) i *La colmena* (*Avilys*) de Camilo José Cela, totes dues obres publicades el 1981, i *El Jarama* (*Charama*, 1988), de Rafael Sánchez Ferlosio. Va triar i traduir també la major part dels *Ispanų novelės* ('Contes espanyols', 1984) editats en col·laboració amb Valdas V. Petrauskas.

Petrauskas, per la seva banda, publicà durant aquell període dues voluminoses antologies de peces clàssiques: *Renesanso novelės* ('Contes del Renaixement', 1977), que inclou, a més d'alguns contes italians i francesos, *Novelas ejemplares*, de Cervantes; *Novelas*, de Lope de Vega, i altres relats d'escriptors espanyols menors de l'època, i *Šelmių romanai ir apysakos* ('Novel·les i relats de pícaros', 1983), que recull *La vida de Lazarillo de Tormes y de sus fortunas y adversidades* (*Lasariljas Tormesietis. Jo gyvenimo vargų bei negandų istorija*); *Rinconete y Cortadillo* (*Rinkonetė ir Kortadiljas*), de Cervantes; *La vida del Buscón, llamado don Pablos* (*Perejūno Dono Pablo gyvenimo istorija*), de Quevedo, i *La garduña de Sevilla y anzuelo de las bolsas* (*Sivilijos kiaunė ir kapšelių meškeriotaja*), d'Alonso de Castillo Solórzano. El 1999, ell mateix recollí en el volum *Pikareskiniai romanai ir apysakos* ('Novel·les i relats picarescos') gran part dels materials continguts en aquesta darrera antologia, als quals va afegir *El diablo cojuelo* (*Raišas velnias*), de Luis Vélez de Guevara. El 1975 aquest mateix traductor publicà *Niebla. Tres novelas ejemplares y un prólogo* (*Migla. Trys pamokomi romanai ir prologas*), de Miguel de Unamuno.

Mentrestant, fora de Lituània, les editorials fundades per intel·lectuals exiliats, sobretot als Estats Units, també publicaven traduccions. Biruté Cipliauskaitė presentava a Madison (Wisconsin) la seva versió de *Platero y yo* (*Sidabrinukas ir aš*, 1982), de Juan Ramón Jiménez, i l'eminent poeta Tomas Venclova (Klaipėda, 1937; obligat a abandonar el país per les autoritats soviètiques el 1977 i establert als Estats Units) incloïa traduccions de cinc poemes de García Lorca en el seu llibre *Balsai* ('Veus', Chicago, 1979).

Després de la «tercera independència» de Lituània, proclamada oficialment l'11 de març de 1990, han aparegut en aquell país diverses traduccions d'obres espanyoles. El 1994 s'editava una nova traducció de *Platero y yo: elegía andaluza* (*Plateras ir aš: Andalūzijos elegija*), feta per Dalia Lenkauskienė i il·lustrada per Edmundas Saladžius. En el terreny del pensament, el 1999 apareixia a Vínlius una selecció d'assaigs sobre qüestions estètiques de José Ortega y Gasset, a cura d'Antanas Andrijauskas, titulat *Mūsų laikų tema ir kitos esė* (*El tema de nuestro tiempo y otros ensayos*), en traducció de Rūta Samuolytė. L'any següent es publicava l'obra major del teòleg José Antonio Merino: *Historia de la filosofía franciscana* (*Pranciškonų filosofijos istorija*), traduïda per Dalius Jonkus. Finalment,

el 2003 veia la llum a Vîlnius, publicada per l'Associació d'Escriptors de Lituània, la versió de Linas Rybelis de l'obra d'Unamuno *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos* (*Apie tragišką žmonių ir tautų gyvenimo jausmą*).

Els darrers anys, he pogut documentar tres traduccions d'autors espanyols contemporanis: *Tokia blyški širdis* (*Corazón tan blanco*, 2000), de Javier Marías, en versió de Pranas Bieliauskas; *La tabla de Flandes* (*Flamandų meistro paveikslas*, 2001), d'Arturo Pérez-Reverte, traduïda per Evelina Gužauskytė, i *Amor, curiosidad, Prozac y dudas* (*Meilė, smalsumas, prozakas ir abejonės*, 2002), de Lucía Etxebarria, traduïda per Alma Naujokaitienė. Cal afegir-hi la traducció lituana de Biruté Ciplijauskaitė d'una *plaque* de poemes de María Victoria Atienza, *Švenčiausios Karalienės Ekstazės* (*Trances de Nuestra Señora*), publicada a Màlaga el 1989, i algunes peces breus de l'infant don Juan Manuel, Félix María de Samaniego i Juan Eugenio Hartzenbusch, incloses en el recull per a infants *Mano pirmosios pasakėčios* (*Les meves primeres narracions*, 2003), editat i traduït per Alfonsas Zdanavičius.

La literatura catalana està representada, en lituà, únicament per *La plaça del Diamant*, de Mercè Rodoreda, traduïda per Biruté Ciplijauskaitė amb el títol *Moteris tarp balandžių* (literalment, 'Dona entre coloms') i publicada a Vîlnius el 2002.

Finalment, mereix ser destacada d'una manera especial la tasca tant de Biruté Ciplijauskaitė com de Bronius Dovydaitis pel que fa a la divulgació de les literatures hispàniques a les pàgines de diverses revistes literàries lituanes i publicacions periòdiques, com ara *Aidai*, *Kauno Diena*, *Laikinoji sostinė*, *Literatūra ir Menas*, *Metai*, *Nemunas* i *Trimitas*, i també, en el cas de B. Ciplijauskaitė, a l'important diari de l'exili *Draugas*, editat a Chicago. En aquestes publicacions han aparegut, traduïts al lituà, textos poètics i en prosa d'autors com ara (els cito alfabèticament) José Luis Acquaroni, María Victoria Atienza, Azorín, Manuel Ballesteros, Pfo Baroja, Camilo José Cela, Carmen Conde, Ernestina de Champurcin, Josep Corredor-Matheos, Miguel Delibes, Alejandro Duque Amusco, Ana María Fagundo, Wenceslao Fernández Flórez, Jesús Fernández Santos, Gloria Fuertes, Francisco García Pavón, Ildefonso Manuel Gil, Jorge Guillén, Julián Gustems, Clara Janés, Juan Ramón Jiménez, Sebastià Juan Arbó, María Elvira Lacaci, Álvaro de Laiglesia, Ana María Matute, Gabriel Miró, Mauro Muñoz, Carlos Murciano, Lauro Olmo, Soledad Puértolas, José María Sánchez Silva, Alfonso Sastre, Miguel de Unamuno, Ramón del Valle-Inclán, Alonso Zamora Vicente, Juan Eduardo Zúñiga, etc.

Pel que fa a l'hispanisme a Lituània, és de justícia esmentar també la importantíssima tasca de Beatricė (Beatriz) Strimaitienė, nascuda a l'exili (a l'Argentina) i dedicada en cos i ànima a l'ensenyament del castellà a la càtedra de llengües romàniques de la Universitat de Vîlnius. De les seves aules ha sortit la major part dels traductors actuals de literatura espanyola al lituà. I vull citar, d'altra banda, un altre destacat hispanista lituà, tot i que, establert a Moscou, ha treballat sempre en llengua russa: es tracta de Vidmantas (Vidas) Šiliūnas (n. 1938), autor de nombrosos estudis sobre literatura espanyola (El teatre del Segle d'Or i del segle xx, Calderón, Valle-Inclán, García Lorca...) i editor, entre d'altres, de la versió russa de les comèdies de Tirso de Molina (1969).

Per acabar, faig esment de la *Lietuviški-ispániški pasikalbėjimai / Guía de conversación lituano-español*, obra d'Alfonso Rascón —lector d'espanyol a la Universitat de Vïlnius— i Bronius Švencevičius, publicada el 2000.

La recepció de la literatura lituana a l'Estat espanyol

Les lletres lituanes comencen a tenir, darrerament, una certa difusió a Espanya. La primera obra de què tenim notícia és *Cuentos populares lituanos* (Espasa-Calpe, Madrid, 1965; col·lecció «Austral» núm. 1341), en traducció —directa del lituà, segons els crèdits del llibre— de Laura Andresco, que recull 27 rondalles tradicionals.

En el número 417 (novembre de 1985) de la revista barcelonina *El Ciervo*, Biruté Ciplijauskaitė presenta «Tres voces del Báltico», amb traduccions seves de poemes de Vitalija Bogutaitė i de Marcelijus Martinaitis. En el número 471 (maig de 1990) de la mateixa revista, aquesta destacada hispanista publica el breu recull «Voces femeninas del Este», on trobem poemes de les lituanes Liūnė Sutema, Onė Baliukonytė, Nijolė Miliauskaitė i Gražina Cieškaitė.

Mentrestant, el núm. 44 (1986) d'una altra revista barcelonina, *Hora de Poesía*, presentava un recull de «Poesía lituana contemporánea», traduïda també per B. Ciplijauskaitė, amb poemes de Jurgis Blekatis, Vitalija Bogutaitė, Janina Degutyte, Marcelijus Martinaitis, Alfonsas Nyka-Niliūnas i Vladas Šlaitas. Més tard, el juny de 1990, la revista *Zurgai* de Bilbao ofería també les traduccions de B. Ciplijauskaitė de poemes de Romas Daugirdas, Antanas Jasmantas, Nijolė Miliauskaitė, Jonas Mekas, Henrikas Nagys, Biruté Pūkelevičiūtė, Liūnė Sutema i Judita Vaičiūnaitė. I el 1999, *RevistAtlántica*, de Cadis (núm. 20), publicava una àmplia selecció de «Seis poetas de Lituania» (Vytautas Bložė, Marcelijus Martinaitis, Tomas Venclova, Sigitas Geda, Nijolė Miliauskaitė i Kornelijus Platelis), presentada i traduïda per Gerardo Beltrán i Alina Kuzborska, amb fotografies de Džoja Barysaitė.

El 1991 apareixia *Voces en el silencio: Poesía lituana contemporánea*, de Biruté Ciplijauskaitė (Los Libros de la Frontera, Barcelona), el recull més important de poesia lituana publicat fins ara en castellà, que inclou composicions d'Onė Baliukonytė, Jurgis Blekaitis, Vitalija Bogutaitė, Kazys Bradūnas, Gražina Cieškaitė, Romas Daugirdas, Janina Degutyte, Sigitas Geda, Antanas Jasmantas, Saulius Kubilius, Vytautas Landsbergis, Liūnė Sutema, Justinas Marcinkevičius, Marcelijus Martinaitis, Jonas Mekas, Nijolė Miliauskaitė, Henrikas Nagys, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Gintaras Patackas, Biruté Pūkelevičiūtė, Vladas Šlaitas, Judita Vaičiūnaitė i Tomas Venclova.

El 1992 es publicava, tant en castellà (*El ojo de la serpiente*) com en català (*Els ulls de la serp*) la novel·la de Saulius Tomas Kondrotas (Kaunas, 1953) *Žalčio žvilgsnis*. La versió castellana (Seix Barral) és de Pilar Giralt Gorina, a partir de la traducció francesa; la catalana (Columna Edicions), feta també a partir del francès, és de Júlia Ferrer i Miquel Muntaner. Aquesta obra, publicada originalment el 1981, que va tenir un gran ressò internacional i ja havia estat traduïda a diverses llengües, és una evocació lírica i naturalista alhora de la Lituània rural sotmesa a

l'Imperi rus, en el període que va de 1863 a 1914, durant el qual els lituans retrobaren la seva identitat mil·lenària i començaren a enfrontar-se amb el poder rus que dominava les seves formes de vida i la seva cultura.

El mateix any, Xaverio Ballester publicava a *Turia* (Terol, núm. 20) una breu introducció a les *pasakos* (faules) lituanes i la traducció de quatre d'aquests breus contes tradicionals: «La cigüena y sus crías», «De cómo San Pedro perdió sus cabellos», «Zoquete» i «Blanquín, Negrete y Yabasta».

El 2002, l'editorial Horas y Horas, de Madrid, publicava una altra obra narrativa traduïda directament del lituà per Birutė Ciplijauskaitė: *La milagrosa hierba en la raíz amarga* (*Stebuklinga patvorių žolė*), de Vidmantė Jasukaitytė (Pumpučiai, 1948), una de les escriptores contemporànies més destacades. Es tracta de tres «romanços lírics» protagonitzats per tres dones de generacions diferents, que apareixen en un rerefons històric i social i reflecteixen la situació de la condició femenina a Lituània al llarg dels segles XIX i XX.

La vitalitat de Birutė Ciplijauskaitė ha donat encara dos reculls de poesia més recents: *Entre el sol y la desposesión: poemas de Janina Degutytė y Birutė Pūkelevičiūtė* (Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 2002) i *Prohibido entrar*, de Nijolė Miliauskaitė (1950-2002), selecció d'aquesta poeta recentment desapareguda, precedida d'una emotiva introducció («Fragmentos de espejo roto») de la traductora i amb un poema del seu marit, Vytautas Bložė («Me dejaste dormido»), com a cloenda. Aquest acurat volum ha estat publicat el 2003 per la Sociedad de Cultura Valle-Inclán de Ferrol, dins la prestigiosa col·lecció «Esquíu».

Vull esmentar, finalment, les obres del destacat historiador i teòric de l'art lituà establert a França Jurgis Baltrušaitis (Vilkaviškis, 1903-París, 1988, fill del poeta simbolista del mateix nom) traduïdes al castellà: *La Edad Media fantástica. Antigüedades y exotismos en el arte gótico* (Madrid, Cátedra, 1983); *El espejo. Ensayo sobre una leyenda científica: revelaciones, ciencia-ficción y falacias* (Madrid, Miraguano, 1988) i *En busca de Isis: introducción a la egiptomanía* (Madrid, Siruela, 1996). No em referiré, en canvi, als escriptors lituans que s'han expressat bàsicament en altres llengües, com és el cas del filòsof Emmanuel Lévinas i del semiòleg Algirdas Julien Greimas, que han escrit la major part de la seva obra en francès; ni als nombrosos literats d'expressió polonesa nascuts a Lituània (com ara el poeta romàntic Adam Mickiewicz —Adomas Mickevičius, en lituà— o el premi Nobel de literatura Czesław Miłosz —Česlovas Milošas—); ni tampoc als literats jueus que s'expressaven en jiddisch, molt actius sobretot a Vîlnius —ciutat coneguda con la «Jerusalem del nord» per la seva important comunitat jueva, que fou pràcticament exterminada durant la Segona Guerra Mundial (Minczeles, 1993: 331-350)—; ni als autors bielorrussos i d'altres cultures eslaves que també van néixer i treballar en terres lituanes.⁸

8. Abans de la Segona Guerra Mundial, Vîlnius era una autèntica ciutat multiètnica i pluricultural. En el cens imperial rus de 1897, per exemple, la població jueva representava el 40,3% dels 154.532 habitants que tenia llavors la ciutat; la població polonesa, el 30,9%; la bielorrussa, el 4,2%; la lituana, únicament el 2%. Tota la regió de Vîlnius, però, era poblada des de feia segles per una aclaparadora majoria lituana (Dini, 1991: 86).

Cloenda

Hi ha altres obres traduïdes de les literatures dels països bàltics que, malauradament, encara no han trobat editor. Hi ha també interessants projectes en marxa, en algun dels quals estic implicat, i d'altres que encara no s'han acabat de concretar. En tot cas, com deia al començament, la incorporació d'Estònia, Letònia i Lituània a la Unió Europea hauria d'instaurar unes noves relacions culturals entre aquestes repúbliques i el món ibèric: tant de bo que sigui així, i que l'apropament entre el món bàltic i el món mediterrani faci que s'intensifiquin també els intercanvis literaris i que apareguin nous traductors per a fer-los possibles.

Agraïments

He d'agrair molt especialment la col·laboració entusiasta que m'han ofert els amics Pietro U. Dini i Jüri Talvet, sense el suport i l'ajut dels quals aquest treball hauria estat impossible, i la generosa cooperació de Kristina Nastopkaitė en la revisió del text. També vull donar les gràcies a diverses persones que han aportat dades per completar la informació de què disposava, i suggeriments molt valuosos per a aquesta tasca d'investigació: Leons Briedis, Arturo Casas, Birutė Ciplijauskaitė, Bronius Dovydaitis, Benedikts Kalnačs, Sarma Kļaviņa, Marin Mõttus, Valdas V. Petrauskas, Danutė Sirijos-Giraitė, Astra Šmite, i Audronė i Beatričė Strimaitytė.

Bibliografia

- BALLESTER, Xaverio (1997). «A propósito de dos poemas macarrónicos de Ruiz de Moros». A: MAESTRE MAESTRE, J.M.; PASCUAL BERA, J.; CHARLO BREA, L. (ed.) (1997). *Humanismo y pervivencia del mundo clásico. Homenaje al profesor Luis Gil*. Cadis: Universidad de Cádiz, p. 1107-1125.
- BAÑERES, Jordi; LEPRÊTRE, Marc (1990). *Lituània dels inicis a la tercera independència*. Barcelona: El Llamp.
- BARK, Ernesto (1999). *La santa bohemia y otros artículos*. Prólogo de Gonzalo Santonja. Madrid: Celeste Ediciones.
- DEVOTO, Giacomo (ed.) (1963). *Storia delle letterature baltiche*. Milà: Nuova Accademia Editrice.
- DINI, Pietro U. (1991). *L'anello baltico*. Gènova: Marietti.
- (1997). *Le lingue baltiche*. Florència: La Nuova Italia Editrice.
- Eesti elulood (2000). Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus. (Eesti Entsüklopeedia, vol. 14.)
- FABBRI, Maurizio (1995). «Aspetti delle relazioni culturali fra Spagna e Paesi Baltici: Ruiz de Moros e Ganivet». A: LEWANSKI, C.; KANCEFF, E. (eds.). *La via dell'ambra. Dal Baltico all'Alma Mater*. Moncalieri: Centro Interuniversitario di Ricerche sul «Viaggio in Italia».
- GANIVET, Àngel (1965). *Obras completas*, I. Madrid: Aguilar.
- GARCÍA GALIANO, Àngel (2003). «Literatura estonia en España». *Reseña*, 348 (abril). Madrid, p. 18-19.
- (2003). «El tocino en la ventana: literatura estonia en España». *Revista de libros*, 82 (octubre). Madrid, p. 39-41.

- HERRERO, Javier (1967). *Ángel Ganivet. Correspondencia familiar 1888-1897*. Granada: Anel.
- KRUUS, Oskar; PUHVEL, Heino (ed.) (2000). *Eesti kirjanike leksikon*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Latviešu rakstniecība biogrāfijās* (2003). Riga: Zinātne.
- LÁZARO-TINAUT, Albert (1999). «The Presence of Baltic Literatures in Spain». *Estonian Literary Magazine*, 8 (primavera). Tallinn, p. 10-13.
- (2001). «La presenza delle letterature del Baltico orientale in Spagna». *Res Balticae*, 7. Pisa, p. 147-154.
- LÁZARO-TINAUT, Albert; P.U. D[INI] (2001) (a cura de). «Bibliografia spagnola sul Baltico orientale. Materiali preliminari». *Res Balticae*, 7. Pisa, p. 211-222.
- Lietuvių literatūros enciklopedija* (2001). Vīlnius: Lietuvių literatūros ir taikosakos.
- LOTMAN, Iuri M. (1996). *La semiosfera, I. Semiótica de la cultura y del texto*. Selección y traducción del ruso por Desiderio Navarro, con un capítulo final de Manuel Cáceres. Madrid: Cátedra / Universitat de València.
- LUKIN, Boriss (1977). «F. R. Kreutzwaldi muinasjutu kauge ränd». *Keel ja Kirjandus*. Tallinn, p. 88-100.
- MINCZELES, Henri (1993). *Vilna, Wilno, Vilnius: la Jérusalem de Lituanie*. París: Éditions de la Découverte.
- PLA, Josep (1981). *Obra completa*, vol. 39. Barcelona: Destino.
- SAWA, Alejandro (1910). «De mi iconografía. Ernesto Bark». A: *Iluminaciones en la sombra*. Madrid: V. Prieto, p. 237-239.
- ŠILBAJORIS, Rimvydas (2002). *A Short History of Lithuanian Literature*. Vīlnius: Baltos Lankos.
- TALVET, Jüri (1985). *Teekond Hispaaniasse*. Tallinn: Perioodika («Loomingu Raamatukogu», 49/50).
- (1992). *Hispaaniast Ameerikasse*. Tallinn: Eesti Raamat.
- (1993). *El hispanismo en Estonia*. Helsinki: Centro Iberoamericano de la Universidad de Helsinki («Opuscula Instituti Iberoamerici Universitatis Helsingiensis», VI); (2a ed. corregida i augmentada), Tartu: Ediciones Universidad de Tartu [1996].
- (1995). *Hispaania vaim*. Tartu: Ilmamaa.
- THION SORIANO-MOLLÁ, Dolores (1998). *Ernesto Bark. Un propagandista de la Modernidad, 1858-1924*. Alacant: Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. Instituto de Cultura «Juan Gil-Albert», Diputación Provincial de Alicante.
- VERDAGUER, Jacint (2003). *De Tànger a Sant Petersburg. Excursions i viatges*. Edició de Narcís Garolera. Barcelona: Tusquets.
- VIVES, Toni (1995). *Lituania*. Barcelona: Laertes.
- WIS, Roberto i Marjatta (1988). *Ángel Ganivet in Finlandia*. Hèlsinki: Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki, XLVIII.